

Urbanističke utopije- verzija idealnog grada kroz povijest

Čičić, Hana

Undergraduate thesis / Završni rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Forestry / Sveučilište u Zagrebu, Šumarski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:108:752898>

Rights / Prava: [In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-16**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Forestry and Wood Technology](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

ŠUMARSKI FAKULTET

ŠUMARSKI ODSJEK

PREDDIPLOMSKI STUDIJ

URBANO ŠUMARSTVO, ZAŠTITA PRIRODE I OKOLIŠA

HANA ČIČIĆ

URBANISTIČKE UTOPIJE

VIZIJA IDEALNOG GRADA KROZ POVIJEST

ZAVRŠNI RAD

ZAGREB (KOLOVOZ, 2016.)

PODACI O ZAVRŠNOM RADU

Zavod:	Zavod za izmjeru i uređivanje šuma
Predmet:	Uvod u urbanizam
Mentor:	izv. prof. dr.sc. Ivan Mlinar
Asistent - znanstveni novak:	
Student (-ica):	Hana Čičić
JMBAG:	00682118333
Akad. godina:	2015./2016.
Mjesto, datum obrane:	Zagreb, 26.8.2016.
Sadržaj rada:	Slika: 9 Tablica: 0 Navoda literature: 7
Sažetak:	Odabrana tema završnog rada <i>Urbanističke utopije – vizija idealnog grada kroz povijest</i> predstavlja povijesni pregled primjera utopijskih zajednica i gradova na području Europe, te što su promjene viđenja idealnog grada značile za sociološke prilike, od razdoblja antike do sredine 20.st. Odabrani radovi pojedinih utopista dati će nam detaljniji uvid u situacije i stanja koja su vladala i utjecala na društvo pojedinog razdoblja, te nam pobliže pojasniti zašto su utopsiti imali potrebu tražiti idealnije rješenje životnog prostora od onoga u kojem su se nalazili. Kao i u svakom gradu kojeg nastanjuju ljudi, društvena slika jest ono što bilo koji grad pokreće i što upotpunjava njegovu pojavu ili ispunjava njegovu svrhu. Stoga će socijologija povijesti, socijologija kulture i socijologija urbanizma biti bitni elementi ovog rada.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. OBRADA TEME.....	2
2.1.Utopija kao socijalno-teorijska tvorba.....	2
2.2. Platon, te kako on postaje uzor utopistima.....	3
2.3. Povratak utopijama bijegom.....	8
2.4. Suvremena renesansna utopija kršćanstva i njezini kasniji odjeci.....	12
2.5. Napredak tehnologije i najava indrustrijalizacije.....	19
2.6. Najava nacionalizacije industrije i njezine posljedice.....	27
2.7. Gubitak čovjeka u mehaničkom svijetu.....	29
2.8. Uviđanje problema nedostatka i nepostojanja veze s prirodom.....	35
3. ZAKLJUČAK.....	42
4. LITERATURA.....	44

1. UVOD

Utopija. Zamišljeno društvo ili zajednica koja posjeduje gotovo savršene kvalitete, one koje bi neke druge nesavršene zajednice priželjkivale. Jako često stavljaju se akcenti i naglasci na egalitarne principe ekonomske, pravne i državne jednakosti, iako ni u kojem slučaju ekskluzivno.

Problematiku utopija možemo promatrati kroz nekoliko osnovnih načina, uz izostavljanje svakodnevne žargonske upotrebe pojma. Sam smisao utopijskog koncepta promatramo kroz filozofski prikaz u kojem uviđamo ljudsku težnju i želju za čim boljim, potencijalno savršenim poretom društva, odnosno neke utopijske zajednice. Danas bi nekim suvremenim riječnikom, taj besmrtni "duh utopije" mogli nazvati jednostavnom "željom za bolje sutra", idejom da sutrašnjica može biti bolja od današnjice i da stvari mogu biti nabolje drugačije. U ovom pogledu "smrt utopije" ne postoji sve dok postoji ideja i želja (makar pojedinca!) za boljim i suvislijim svijetom, makar on bio samo puka želja, nešto što nemora imati puno veze sa realnošću. Ideja jest tu, u *kultu ideja*, i time je i njeno postojanje realno. Ako gledamo prikaz savršeno skladnog društva ili zajednice kroz književne aspekte, bilo oni književno-povijesni, književno-teorijski, ili pak estetsko-umjetnički, pa čak i arhitektonski, onda u tom slučaju utopiju promatramo kao stvaralački žanr. Tu utopija postaje alternativa, svojevrsna fikcija ili čak fantazija, jer se radi o konstrukciji toliko odmaknutoj od stvarne, postojeće situacije – da je građena na suprotnostima i upravo potpunoj obrnutosti trenutnog stanja. No i dalje, iako se radi o pukoj fantaziji i nečijem sanjarenju, samo postojanje ideje već tu ideju čini stvarnom, a time čini stvarnom i samu utopiju. Utopija možda jest nerealna s obzirom na izvor iz kojeg dolazi u stvarnom svijetu u kojem nalazimo taj izvor, ali su promišljanja o utopiji stvarna koliko su moguće promjene o kojima ona govori i koje priželjkuje

2. OBRADA TEME

2.1. Utopija kao socijalno-teorijska tvorba

Upravo to neko opće zadovoljstvo danom situacijom, zadovoljstvo situacijom u kojoj se nalazimo možemo promatrati kroz neku energiju želje za utopijom koju neka zajednica gaji. Društveni uvjeti velika su odrednica koja govori o spremnosti društva na neke promjene. Ono što u socijalno-teorijskom smislu utopija donosi jest raskid sa sadašnjošću i koncipira sliku nekog idealnijeg društva budućnosti, bila ona realno moguća ili nemoguća. Rad, napredak, sloboda, jednakost, društvena pravednost. Sve su to elementi koji se pritom idealiziraju, što linearno prati ideju prosvjetiteljstva. Krajnje "radikalnu" ideju nalazimo u vremenima tehnološki proizvodnih i industrijskih razvitaka, gdje nastupa ideološka ideja besklasnog društva koje funkcionira kao pravedna tvorba, čak i idealna. Jer, na kraju krajeva, ideologija jest prihvaćanje onog društvenog stanja koje je uspostavila neka dominantna društvena snaga, a utopija je upravo kritika tog društvenog stanja, bez obzira na to kakva ona bila – jer bolja uvijek može biti. Stoga je ideologija područje socijalno-političkog realizma, dok je utopija područje kritičke imaginacije. U svojem djelu *Razvitak socijalizma od utopije do nauke*, Friedrich Engels poručuje kako se utopijski socijalizam bazira na pukim iluzijama koje nemaju znastvenu podlogu. Ali čak ni on tu nije mogao opovrgnuti činjenicu da se, iako se radi o tlapnjama, sociološki gledano one ipak "utopijske tlapnje" koje su proizvod određenih društvenih okolnosti i predstavljaju neku realnu energiju ideja usmjerenih na promjenu sukladnu zamišljenom egalitarnom idealu, idealu u kojem bi svi ljudi trebali biti tretirani na isti način, tretirani kao jednaki.

Naposlijetku, ideologiju utopija možemo naći u istraživačkom području prakse i intelektualnog bavljenja koje se klasificira u disciplini kao *povijest ideja*, odnosno, u širem smislu, kao kulturna povijest. Ova teorija polazi od toga da su utopijske ideje, kao i ideje znanosti, tehnike, društvene organizacije i sl., dio ukupne kulturno-povijesne baštine čovječanstva i da su te ideje na ovaj ili na onaj način (ali ipak stalno) sudjelovale u takozvanom društvenom historicitetu ili samoproizvođenju društva. Tako to naziva Alain Touraine, francuski sociolog možda najbolje poznat po stvaranju pojma post-industrijskog društva i djelima baziranim na pojmu sociologija akcije (*Sociologie de l'action*, 1965) i vjerovanju da društvo formira svoju budućnost kroz strukturni mehanizam i na vlastitim

društvenim borbama. On definira historicizam kao sposobnost društva da samo djeluje i samo dovodi do akcije, koja onda vodi ka boljem rješenju.¹

Time je povijest utopijskih ideja istodobno i povijest društva, odnosno onog segmenta društva koje uključuje imaginaciju, ne samo materijalizam. To je prikazao i Cornelius Castoriadis, grčko-francuski filozof, socijalni kritičar, ekonomist i psihoanalitičar čija su pisanja o autonomiji i socijalnim institucijama imale veliki utjecaj na akademske i aktivističke krugove. To je društvo koje se uspostavlja ne samo na materijalnim nego i na imaginativnim, simboličkim pa i samim time – utopijskim osnovama. Iako su te osnove u svakodnevnom životu one koje manje zamijećujemo, pritajene su i suptilne, one svejedno u svojem nekom trenutku mogu agirati kao kontrakultura, kao latentna, skrivena antisistematska kultura ili kao probuđena i aktivirana volja za antisistematskim djelovanjem.

Povijest utopijskih ideja nije ništa drugo negoli povijest kulture i to one koja se na svojevrsan način odvojila od prirode te se, u nekoj imaginarnoj budućnosti, želi ponovno sjединiti i harmonizirati s tom istom prirodom. Povijest utopijskih ideja u stvari je povijest ljudske ideje o skladno organiziranoj i harmoničkoj društvenoj zajednici.

2.2. Platon, te kako on postaje uzor utopistima

Tako je ideja idealnog grada zaokupljala mnoge umove još u vrijeme prije nego li su velika carstva poput Rima i Makedonije zauzela bitnu poziciju na karti svijeta. Tako možemo za primjer plodnog grada nastalog u razdoblju od oko tristo godina prije Krista uzeti grad Milet. Samo nepostojanje gradova pružalo je mogućnost eksperimentiranja i osnivanja istih, uz mogućnost provedbe svih ideja o idealnom društvu i savršeno koncipiranoj strukturi grada. Varijacije su bile bezbrojne s obzirom da se kretalo od "čistog platna". Ipak, od tog vremena pa do danas nije sačuvano mnogo primjeraka danih prijedloga. Aristotel nam govori o idealnoj državi Faleje iz Halkedona. Aristotel je (kao i kasniji Bernard Shaw) vjerovao u potpunu jednokost građana kada se radilo o posjedovanju bogatstava. Preko Aristotela dolazimo i do Hipodama iz Mileta, koji je jedan od prvih u povijesti poznatih urbanista, možda najpoznatiji po planiranju gradova u obliku pravilne šahovnice, upravo oblik koji danas posjeduju mnogi američki gradaovi. Sve ovo, stvaranja Aristotela ili pak

¹ Alain Touraine (1977); *The Self-Production of Society*; University of Chicago Press

Hipodama, možemo vrlo jednostavno povezati s autorom našeg prvog primjera utopijskog grada.

Platonova *Država* izlaže grčku utopiju, koju kasnije dodatno opisuje u djelima *Zakoni*, *Državnik* i *Kritija*.

Platon piše *Državu* u vrijeme velikih razaranja njegove rodne regije Atike, stoga je socijalni element snažno prisutan u opisivanju i samih fizičkih temelja idealne zajednice pa time i samog grada. Kako je Platon pisao o njemu i njegovim zemljacima poznatome području, on izbjegava opise nekih elemenata koji bi nama kao pojedincima koji nismo upoznati sa životom na tom području bili i više nego korisni.

Kada se danas razgovor dotiče teme države, obično se misli na neko veliko područje, odnosno prostor većih površina u kojemu nepreglednost nije stran pojam i na kojem krajnje granice nismo u mogućnosti sagledati s jedne te iste točke. Nasuprot tome, za nekog Grka iz Platonova vremena država je bila nešto kompaktnije, aktivno, živo. Poput organizma koji besprijekorno funkcionira i nikada ne staje, on jest aktivan i pregledan, živ i pokretan. Ovdje se radi o površini koju bismo vjerojatno mogli cijelu pregledati s jedne točke gledišta (često zemljopisno povišene), a time bismo istovremeno vidjeli sve njene činitelje i žitelje, koji osim što su dijelili fizički, klimatski i ideološki jednak prostor – su dijelili i stajališta, mišljenja, vjerovanja i težnje. Stanovnici su hodali njima svima jednakim ulicama, obilazili svima jednaka trkališta, posjećivali jednaka kazališta i jednaka učilišta. Ovdje se radilo i o činjenici da stanovnika nije bilo mnoštvo, kao što to nalazimo danas u gradovima. Današnji grad doslovni je prikaz naguravanja čim većeg broja ljudi na čim manjoj površini. Platonova ideja idealnog društva nije mogla podržavati broj stanovnika sklon ispadicama i negodovanju, njegovo društvo jest – idealno. I time na neki određeni način ekskluzivno i privilegirano. Doduše, u to vrijeme nije bilo distrakcija koje u modernim društvima imamo danas. Za protuprimjer možemo u današnje vrijeme zamisliti male afričke zajednice koje žive u izolaciji, na jednak način kako to čine već stotinama pa i tisućama godina. S druge strane, velika društva se razvijaju (iako riječ "razvoj" ponekad u ovom slučaju gubi svoje istinsko značenje) u smjeru koji nije skladan, a često niti prirodan. Evolucija grada i evolucija čovjeka već dugi niz godina ne slušaju prirodu, a možda je to i glavni razlog zašto danas nemamo primjer utopije, u koju bi se vjerujem mnogi povukli da imaju priliku.

Ako bi, dakle, opisivali idealnu državu kakvom ju je zamišljao Platon, bila bi to grad-država okružena s dovoljno zemljoradničke površine koja bi zadovoljavala potrebe stanovništva i čija bi površina bila dovoljno velika da se uzgoji hrana koja bi to stanovništvo prehranila. Uz to, položaj grada-države bi se nalazio u blizini ili neposredno uz more. Kao primjer grada takve preglednosti, radi lakše vizualizacije, možemo zamisliti grad Atenu. Penjanjem na Akropolu pruža se pogled na okolna planinska područja koja okružuju grad i svojim diferencijacijama u nadmorskoj visini, sastavu i mineralnosti tla te različitostima u mikroklimi pružaju mnoštvo različitih uvjeta za različite oblike obrta i poljodjelstva. Od planinskog područja ispunjenog zimzelenim vrstama stabala, preko brdašca i obronaka gdje su pastiri živjeli sa svojim stadima, do idealnog predia za grad u obliku doline, po Platonovom mišljenju, u kojoj je poljoprivreda u povoljnim mediteranskim uvjetima donosila plodne urode i veliku raznolikost vrsta. A uz povoljan položaj uz rijeku, a potom i more, osim što je voda značila mogućnost ulova ribe, trgovina se s lakoćom odvijala vodenim putem. Ovaj prikaz možemo naći u mnogim drugim svjetskim primjerima i u tome naći razlog zašto su se mnogi gradovi smještali uz vodene putove. Poput Aleksandrije na Nilu, Rima na Tiberu, Pariza na Seni, ili pak Londona na Temzi.

Ovdje je očigledno razmišljanje o ekonomiji grada. Ali, ako se radi o *Državi*, rad kao izvor prihoda nećemo naći. Danas je pojam rada svojevrсни sinonim za prihod, odnosno novac. Ali u Platonovom slučaju radilo se o idealnom gradu, u kojem je time sve idealno. Pa ako imamo plodne doline, bogate brežuljke, guste šume i ljude koji po mogućnosti, volji i želji obrađuju te površine – ne postoji potreba daljnjeg rješenja za održavanje zajednice jer je ona u svojoj suštini samoodrživa. Ovdje se problem rada mogao naći jedino u mašti, on se nalazio u istom kultu ideja kao i sama ideja utopije. Jer, dok je društvo živjelo u suživotu s prirodom, uzimalo od nje onoliko koliko je potrebno i ne više, nije iscrpljivalo prirodu niti pohlepno uzimalo sa strahom od neimaštine – sama se priroda brinula o ljudima. Platonova se utopija temelji na jednostavnim zemljoradničkim poslovima koji ne iskorištavaju i ne uzimaju prirodu zdravo za gotovo.

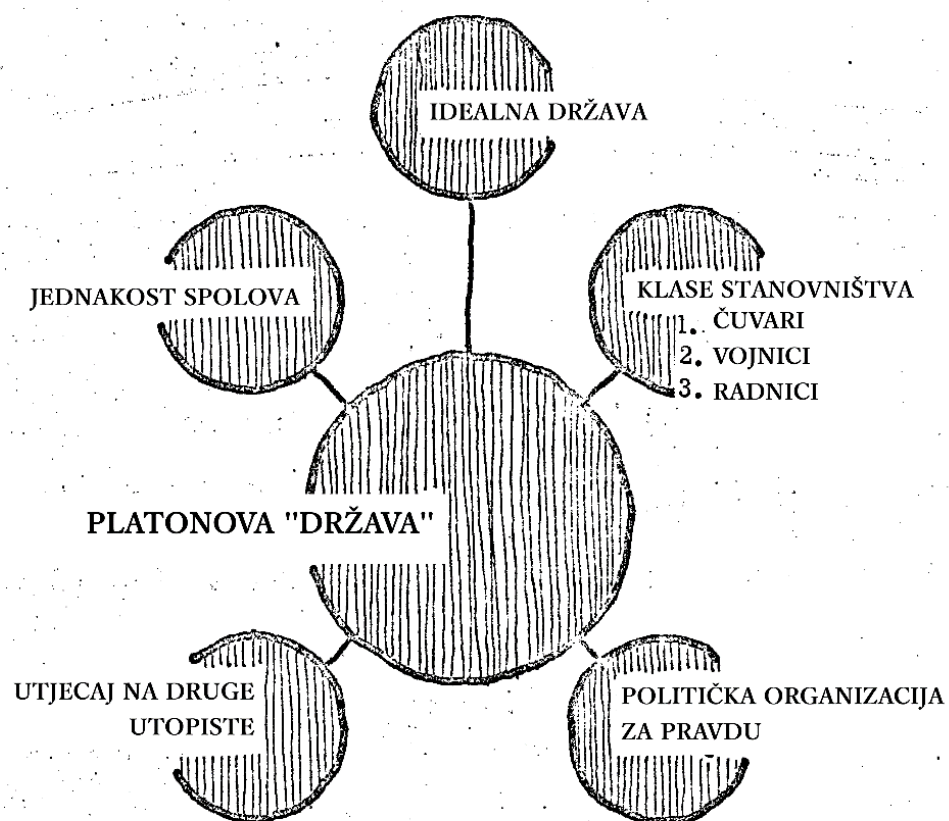
Samo Platonovo društvo, ono nastaje iz puke ljudske potrebe. Ono bazno, ono istinsko i ono primarno što ljudska potreba nosi. Time je čovjeku, iz raznih razloga, potreban drugi čovjek, odnosno društvo. Mnogi "oblici" ljudi potrebni su kako bi se društvo održalo, jer nemože jedan čovjek obavljati više od jednog posla, ako želi pritom taj posao obavljati s kvalitetom koju je idelana utopija zahtijevala. I upravo to čini državu, skup stanovnika, skup individua koje stapanjem u jedno društvo nailaze na ravnotežu koju izmjenjuju i vraćaju prirodi koja

njima pruža opstanak. Obrtnik će napraviti mrežu za ribara, on će mu dati ribu. Stočar će za sir dati ječam. Ono što je možda danas teško pojmljivo jest jednostavnost koju Platon nameće svojem društvu. Tu se radi o osnovama, tu ne nailazimo na luksuz, već primarnost koju svi moraju prihvatiti i u njoj naći zadovoljstvo. "...djeca neće imati više nego prema imovini i čuvati će se siromaštva i rata; za hranu će se pripravljeti od ječma ječmeno, od pšenice pšenično brašno; leći će na slamnjaču od tisova i mirtova lišća; pripijati će vina, ovjenčati će se i slaviti bogove u veselu društvu."²

Nadalje, Platon daje i svojevrzne izravne upute i upozorenje društvu kada se radi o tome što je prihvatljivo, dovodeći pojam želje i htijenja u negativni oblast. Platon kroz Sokrata progovara o ovome. Upravo tako i nastaje nepravedna država, pukim umnažanjem želja, potreba i viškova. Tu onda dolazi do stvaranja zaliha, i zaliha zaliha, i njihova taloženja. Time dolazi do potrebe za dodatnim, ali i nepotrebnim zanimanjima. Stvara se košmar, šum te radnje koje ne zadovoljavaju niti jednu prirodnu potrebu, već naša htijenja koja proizlaze iz pohlepe. Po Platonu, sve to vodi sukobu i naposljetku onom što je kulminacija kaosa - ratu. Nezadovoljstvo onime što sami imamo rađa želju za tuđim, kvareći pritom onaj zajednički fizički standard življenja. Posjedovanje dobara nije sredstvo dolaska do sreće, već traženje nadomjeska za duhovno zakržljao život. Platonovo društvo je lišeno, lišeno suviše akcije, lišeno suvišnog komforta, ono ne dopušta želju za luksuzom, ono se zadovoljava danim, odnosno pruženim od prirode. Jedini zadatak pojedinca je da to prihvati i da ne dopusti da htijenje preraste u veličinu koju on sam neće moći kontrolirati. Jer gubitak kontrole dovodi raspadu cijelog sustava: "Miris koji ispunjava sliku dobra života nije težak miris ružinih latica i tamjana što pada na meke ležajeve; to je miris zgnječene metvice i mažurana pod nogama."³

² Platon (1997); *Država*, Naklada Jurčić, Zagreb, str. 224

³ Lewis Mumford (2008); *Povijest utopija*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, str.36

Sl.1 Shematski prikaz Platonove *Države*

2.3. Povratak utopijama *bijegom*

Nakon Platona nailazimo na veliko iščeznuće utopija iz književnosti, na neki način i iz umova ljudi. Spomena idealnog društva i utopističkih gradova bilo je, no oni nisu zauzimali neke bitne položaje u stvarnosti već su više egzistirali i rasli u umovima ljudi. Ako je i bilo spomena nekog novog idealnog poretka, on je nerijetko dolazio u obliku kritiziranja prijašnjih postojećih stanja društva. Tako za primjer možemo navesti djelo sv. Augustina, *O državi Božjoj*⁴, gdje on kritizira i gotovo napada stari rimski poredak. Tek u vrijeme Thomasa Morea, kojeg od Platona dijele gotovo dva tisućljeća, nailazimo na utemeljenu utopiju koju danas nazivamo *utopijom bijega*. U razdoblju od oko tisuću i pol godina nakon Krista ideja idealnog života postaje onaj zagrobni, odnosno utopija sada nema uopće šansu prijeći iz kulta ideje u stvarnost, jer se zamišlja i smješta u Kraljevstvo Nebesko. U razdoblju kada Crkva ima apsolutnu vlast i, povijesno gledano, najveću moć nad društvom, na utopiju se gleda kao na svijet na koji bježimo s ovog trenutnog i sadašnjeg kojeg ispunjavaju žudnja, grijeh, nevaljanost i patnja. I jedini način da pojedinac dospije na neki idealni svijet jest pokora i slijepo praćenje onoga što mu se kaže i što mu se nameće. Društvo tog razdoblja svojevrsno je društvo straha, društvo ovaca koje će pokoru prihvatiti na bilo koji način samo kako bi si omogućilo preseljenje u taj bolji, idealni i savršeni svijet u kojem, ironično i realno gledano, neće nikada živjeti. Tako je nastala kršćanska utopija; svijet u kojem možemo boraviti uz krajnje odobrenje, ali bilokakva intervencija ili izmjena u tom svijetu ne dolazi u obzir. Ova utopija nema uporište, ali svejedno volju za utopijom nalazimo i ona usprkos tom apsurd, odoljeva i prevladava. Utopije ovog razdoblja su bez pokrića, sve do osamnaestog i devetnaestog stoljeća nema uporišta u stvaranju utopije. Tek napuštanjem ideje Kraljevstva Nebeskog potkraj srednjeg vijeka možemo ponovno govoriti o svrhovitom i utemeljenom razmišljanju o idealnom društvu, odnosno u onom trenutku kada se utopija iz kulta ideje ponovno može vratiti i vraća se u svjetovnost i materijalni svijet, kojem u prethodnom razdoblju nije mogla niti primirisati. I ovdje dolazimo da glavne figure koja prva uvodi sam pojam utopije i vraća ideju kroz istoimeno kapitalno djelo *Utopija*, autora Thomasa Morea iz 1516. godine.

Na dvoru kralja Henrika VIII, portugalski učenjak, vrsni poznavalac grčkog jezika i, možda najbitnije kako bismo razumijeli njegovo viđenje idealnog grada – pojedinac koji je na

⁴ Aurelije Augustin (420); *De Civitate Dei contra Paganos*

svojim mnogobrojnim putovanjima stekao iskustvo o tome na kakve sve različitosti možemo naići u svijetu i njegovim zajednicama (uvidjevši to zahvaljujući upravo tim mnogobrojnim svijetovima koje je posjetio, poput Indije, odnosno Amerike). O tom svijetu, na drugom kraju našeg svijeta, gdje "rade stvari bolje", More shvaća da ne postoji mjesto toliko fantastično, da ono nebi moglo postojati negdje drugdje, bilogdje. Ogroman opseg ljudskih načina života nije nikada toliko velik da bude neprimjenjiv na nekom mjestu gdje mu nije autohtono ishodište, odnosno da mu se filozofsko društvo nebi moglo prilagoditi. U vrijeme novih otkrića, čovjek počinje shvaćati da je kult imaginarnih svijetova koje su formirali Grci u svojim razmišljanjima upravo moguć i realan, jer na njega nailaze na svojim proputovanjima. Imaginarno postaje moguće, a realnost time bezgranična. Povratak utopije u svijet filozofije tu je neizbježan, i ona postaje sve veća realnost i njezina dostupnost je apsolutna. Mogućnosti su bezbrojne, koncept dobrog života je našao put natrag u društvo u kojem više nema ničega nametnutog od "nekoga gore". Onaj "bijeg" iz *utopije bijega* trebalo je napustiti kako bi on rezultirao bijegom u bolje sutra. Otkrivanje novih svijetova time je pridonijelo razvoju kulta ideja, samo uzmimo u obzir što su to filozofi stvarali i zamišljali kada su znali za cijeli jedan novi svijet manje, nego sada kada za novu početnu točku imaju toliko bogatiju bazu. Taj novi istražen svijet donosi nam potpuno novi svijet ideja, čije početke vučemo od Platona. Njegov utjecaj bio je toliko snažan, da ni nakon dvije tisuće godina on nije iščeznuo, nego se cijela priča nastavlja i razvija u nove države. Radi se o državi, Utopiji, koja realno i dalje postoji samo u Moreovoj mašti. Zemljopisno gledano radi se o otoku polumjesečastog oblika sa zaljevom čija je funkcija obrambena, sam otok po svojoj sredini širine je kojih dvjesto milja. Nalazimo na njemu pedeset i četiri grada, najmanje međusobne udaljenosti dvadeset i četiri milje, dok je najveća udaljenost dvaju susjednih gradova izražena u putovanju trajanja jednog dana hoda. Glavni je grad Utopije grad Amaurot koji se nalazi u središtu otoka. Svaki pojedini grad u svim je smjerovima okružen s barem dvanaest milja zemlje. Usporedimo li Morea i Platona, uviđamo da i ovdje nailazimo na grad-državu kao jedinicu političkog života. Isto tako, gospodarska osnova ovog otoka jest poljoprivreda u čije su umijeće upućeni svi stanovnici. Oko "urbanog" dijela grada nailazimo na ruralno naseljena područja sva prikladno opskrbljena poljoprivrednim instrumentima i alatima. Time, kao i danas, oni koji žive na selu i naučeni su radu na polju tokom cijele godine u mogućnosti su kroz cijelu godinu živjeti na selu, dok ovi koji su uže vezani za grad periodično odlaze iz grada kako bi radili u domaćinstvu. Opisuju se obitelji, odnosno obiteljska dobra koja čine četrdeset muškaraca i žena. Svake godine, naizmjenično po dvadeset pojedinaca odlazi u grad nakon dvogodišnjeg boravka na selu, dok se drugih

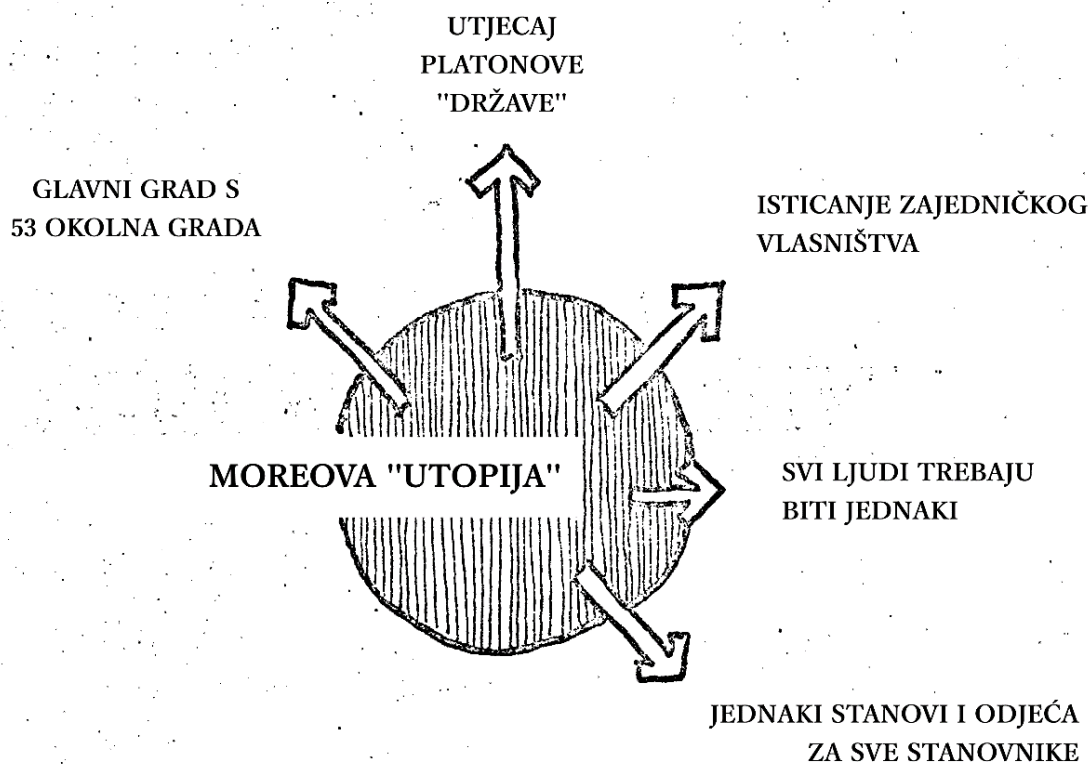
dvadesetorica vraćaju na obiteljsko dobro kako bi učili o poslu na selu od drugih koji imaju najmanje jednogodišnje iskustvo. Ovdje, za razliku od Platona, nailazimo na uzgoj veće količine no što je potrebno. Utopljeni znaju točno koja je količina proizvoda potrebna za grad i njegovu okolicu, a (namjerno) proizveden višak dijele sa susjedima. Čak se detaljno opisuje uzgoj peradi, iz razloga što su svojim načinom uzgoja poticali veliku rodnost i dobivali nebrojeno mnogo pilića, i to na način da su umjesto prirodnog grijanja tjeranjem kvočki s jajeta i grijanjem umjetno proizvedenom, ali ujednačenijom temperaturom, poticali brži razvoj života i brži razvitak pilića jajetu. Drugim riječima, Utopljeni su proizveli inkubator. Kroz cijelogodišnje dogovore, provjere i narudžbe, selo je uvijek znalo koliko čega gradu fali i koliko čega grad treba, a grad je osiguravao dovoljno agilne radne snage za selo kroz obostrane dogovore. Još jedna od razlika koju nailazimo u usporedbi s Platonovom državom jest cijenjenje zanata i rada. Naime, svi Utopljeni, i muškarci i žene i djeca uče poljoprivredu kao bazno znanje, ono se podučava u školama. Uz osnovno poljodjelsko znanje oni uče po još jedan zanat, bila to izrada vune, tkanje platna, zidarstvo, obrt kovača ili stolara. Platon pak obrtnička zanimanja smatra i naziva nečasnim, čak servilnim odnosno pokornim i poniznim. Isti bi zanat ostajao u obitelji, prelazio bi s oca na sina jer je za svaku obitelj bilo karakteristično jedno zanimanje. No to nije značilo da se zanat nije mogao mijenjati, već bi samo u slučaju da pojedinca više zanima neki drugi obrt, on bio primljen od strane druge obitelji koja se bavila obrtom od interesa. Ovo je omogućilo da i nakon naučenog obrta, ako postoji želja za daljnjim znanjem još nekog zanata, na isti način pojedinac izučava onoliko znanja koliko on to želi. " Izučivši oba, obavlja onaj koji hoće, osim ako za onim drugim u državi ne postoji veća potreba."⁵

Sl.2 Karta *Utopije* Thomasa Morea

⁵ Op. cit. Platon; str. 395

Kod Morea je opisan sustav neposredne razmjene, gdje osim mjesečne raspodjele dobara nailazimo i na godišnji skup u glavnom gradu Amaurotu gdje se pregledava proizvodnja svakog područja te se ona područja u kojima nedostaje dobara snabdijevaju od viška ostalih lokacija, čineći cijeli otok nalik na jednu obitelj. Ovdje nailazimo na sličnost u usporedbi s Državom, jer More ljudsku želju i potrebu opisuje egzibističkim elementom čovjekove prirode, ali mu i dalje ne podilazi. Njegovi Utopljeni na dragocjenosti poput zlata i biserja gledaju s prezirom, materijale koji su danas pojam bogatstva i velike vrijednosti oni koriste kao znak sramote, ili u najmanju ruku kao nešto što služi kao dječja igračka koja kasnije ostaje ostavljena sa strane i neželjena.

Sl.3 Shematski prikaz Moreove Utopije

2.4. Suvremena renesansna utopija kršćanstva i njezini kasniji odjeci

Sedamnaesto stoljeće donjelo je veliki skok u napretku prirodnih znanosti i filozofije, ali su socijalne znanosti i dalje ostale nerazvijene. Nakon vremenskog perioda od stotinu godina, među utopijama sedamnaestog stoljeća nailazimo na jednog humanističkog skolastičara. U skladu s običajima onoga vremena, nazivamo ga njegovim latiniziranim imenom Johan Valentin Andreae. Ovaj, prije svega teolog i propovjednik, ali i veliki putnik i društveni reformator donosi nam rad objavljen 1619. godine o gradu koji nerijetko pada u drugi plan i trpi pod težinom zamornog moralnog podučavanja ovog njemačkog teologa. Govori o pogledima na život, ili pak o točkama u kršćanstvu oko kojih su se njegovi sunarodnjaci nerijetko sporili, a u čitanju njegova djela o utopiji *Kristianopolisu*, pesimistična pisanja i tirade o pokvareosti svijeta ili pak nužnosti fokusiranja i usmjeravanja na život poslije smrti, naprosto dosađuju. No, kako su gotovo svi veliki ljudi toga vremena nerijetko bili "slojeviti", puni različitih interesa, tako je i naš Andreae bio renesansni čovjek. Ovdje nam sliku kršćanskog grada predstavlja Andreae humanist, a ne Andreae luteran, pa dok govori o Kristianopolisu govori s uvidom velike dubine, pomoću sudova velike ispravnosti, opovrgava i potkrijepljuje razboritim prijedlozima, čime nas može zadiviti, čak i impresionirati stajalištima i idejama koje su, povijesno uspoređujući, za oko tristo godine ispred njegova vremena i tristo godina uranjene s obzirom na sredinu u kojoj on u to vrijeme živi i stvara. Naprotiv, ovdje se ne radi o nekome tko je u svojem radu na bilo kakav način nekvalitetan, daleko od toga. Njegov osobni ton odiše profinjenom inteligencijom i iskrenošću koja nam opis Kristianopolisa približava na jedan jedinstven i sasvim drugačiji način od plošnog nacрта koje nalazimo kasnije kod nekih utopista. Za primjer uzmimo dva utopista njegova vremena koji su u usporedbi s Andreaeom gotovo drugorazredni – Francis Bacon i Tommaso Campanella. No, o Baconovom afektiranju oko detalja na odjeći, ili pak o Campanellinom gradu-hibridu Montezumina dvora i Platonove države, ćemo doći kasnije. Andreae ističe kako će se u njegovoj "novoj Republici za koju je, čini se najbolje odabrati naziv Kristianopolis" biti opisan kršćanski način življenja, kako bi on, kako on to sam priznaje, na stanovnicima vježbao svoju kršćansku diktaturu. Tek u potpunom i kompletnom opisu Kristianopolisa kao utopije vidimo konturu i opis društva u svim aspektima. Andreae opisuje kako se odašilje na putovanje brodom imena "Phantasia" te odlazi na plovidbu južno prema Etiopskom moru, da bi nakon brodoloma stigao do svojeg raja, otoka trokutaste forme

i tolikog bogatsva ljepote da bi netko pomislio kako se radi o mjestu na kojem su se "raj i zemlja ovjenčali i žive u jedinstvu i vječnome miru"⁶.

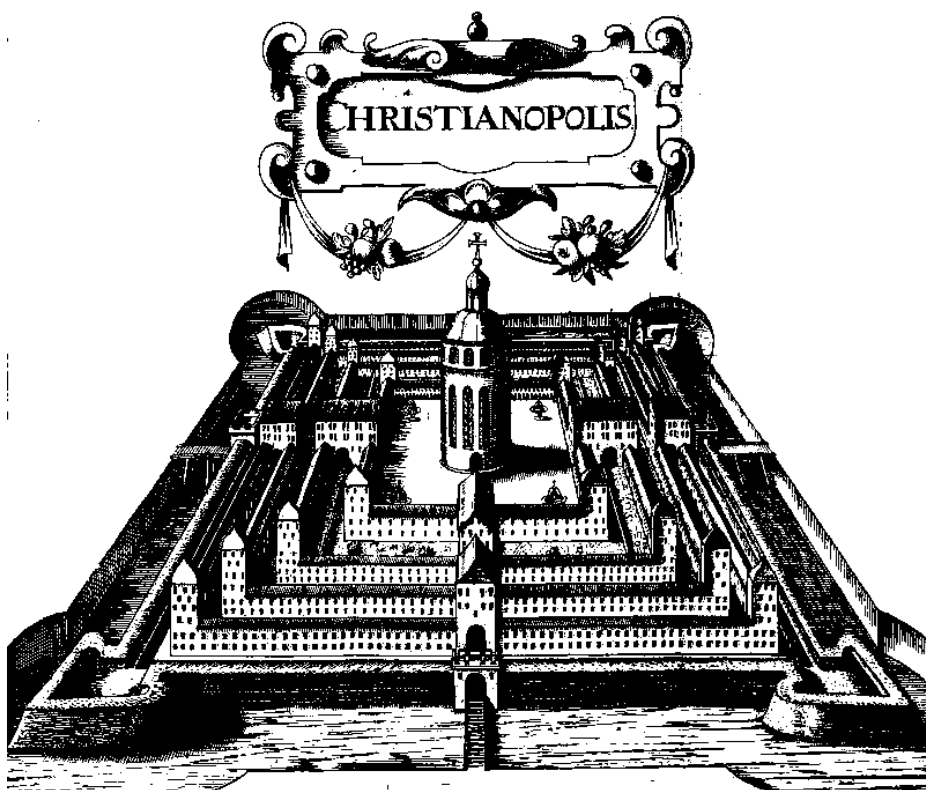
Glavni grad njegova utopijskog koncepta jest Caphar Salama, odnosno "Selo Mira" koje je postavljeno kao savršeni kvadrat sa četiri tornja koji gledaju na četiri strane svijeta. Grad je utvrđen zidinama, funkcionalno koncipiran sa zonama za specifične djelatnosti i pogone vezane uz izvore potrebnih sirovina. Cijeli fizički plan Caphar Salame postavljen je i predstavljen s prikladnim laboratorijima, opremom, učionicama i tvornicama čija je svrha daljnji napredak znanosti i primjena iste. Jedinstveno napredni pogledi Christianopolisa u znanstvenim vrijednostima direktno su vezani i pripisani Andreaenom cijeloživotnom zainteresiranošću ovim prostorom. Isticanje relevantnosti znanja i edukacije postalo je kasnije jedno od glavnih poticajnih sredstava za Kraljevsko Britansko Društvo, na koje je uz Andreaeu utjecaj imao i rad ideala Bacona i Campanelle.

Andreae u svojem opisu ne donosi ništa snobovski ili diletantsko. Njegov pogled je uglavnom fokusiran na bit i opis utopije, s povremenim prekidima kada kao pravi renesansni čovjek skreće pogled prema nebu kako bi prenjeo i prikazao svoju propovjedničku crtu i kritiku zajednice i vremena u kojem djeluje. Tako kada se on nakon svojeg brodoloma nađe na obali otoka kojim vlada Christianopolis, dolazi u situaciju da prije prihvaćanja i primanja u zajednicu mora obrazložiti i braniti svoje ideje o životu i stajališta o moralu. Taj je otok svijet u malom. Kao i kod Platona, čija je država jedno od ishodišta Christianopolisa, osnovna jedinica "otoka bogatog žitom i pašnjacima, navodnjavanog rijekama i potocima, urešenog šumama i vinogradima, bogatog životinjama"⁷ jest dolina. Sliku Kristianopolisa možemo naći u stvarnosti jer je ona tipična slika mnogih gradova sedamnaestog stoljeća, opisanih u mnogim putopisima tog vremena, mnogih i nebrojnih autora. "Oblik mu je kvadrat sa stranicom dugom 700 stopa, dobro je utvrđen s četiri kule i zidom. Gleda dakle, na četiri strane svijeta. Dva su reda zgrada, odnosno četiri ako brojimo sjedište vlade i skladišta; samo je jedna javna ulica i jedan trg, ali prilično velik. Usred grada je okrugao hram, promjera 100 stopa; sve su zgrade trokatnice. Kuće su zaštićene od vatre tako što su građene od pečenog kamena i odvojene zidovima otpornima na vatru. Sve je posvuda poprilično slično, ništa ekstravagantno, ali niti nečisto; posvuda je osiguran dovod svježeg zraka i provjetravanje. Oko četiri stotine građana živi ovdje u dubokoj pobožnosti i miru.

⁶ Arthur Gallion.& Simon Eisner (1993); *The Urban Pattern*, New York, John Wiley & Sons Inc.,str. 357; prijevod vlastiti

⁷ Andreae, Johann Valentin.(2007) *Christianopolis: an ideal of the 17th Century*, New York, CosmoClassics; prijevod vlastiti

Grad je podijeljen na tri dijela: jedan za opskrbu hranom, drugi za obuku i vježbanje, a treći je reprezentativan. Ostatak otoka namijenjen je poljodjelstvu i radionicama."⁸

Sl.4 Kristianapolis

Napravimo li ponovno malu usporedbu i osvrt na *Državu* (čija vanjska organizacija nedvojbeno inspiraciju vuče od vojničke Sparte) naslućujemo kako su tabor i vojnik obrazac i uzor životu čtave zajednice. U *Utopiji*, kako je već opisano, temeljna socijalna jedinica jesu obitelj i domaćinstvo. U Kristianopolisu temelj za razvoj zajednice nalazimo u radniku i radionici. Zajednica ovog propovjednika mnogo je toga, ali prije svega ona je država radnika koji žele i žive za ravnopravnost i mir, pri čemu odbacuju bogatstvo. Ako je Utopija izraz obiteljskog komunizma, Kristianopolis je predstavnik cehovskog komunizma.

Kristinopolis proizvodnju bazira na tri okruga, od kojih je jedan posvećen ratarstvu i uzgoju stoke s odgovarajućim zgradama koje su preko visokog tornja povezane s gradskim zgradama. Po potrebi se građanstvo u kupoli tornja sastaje kako bi se dotakli pitanja svete ili građanske tematike, pa je uloga te zgrade ona gradske vijećnice. Za razliku od *Države*, ovdje

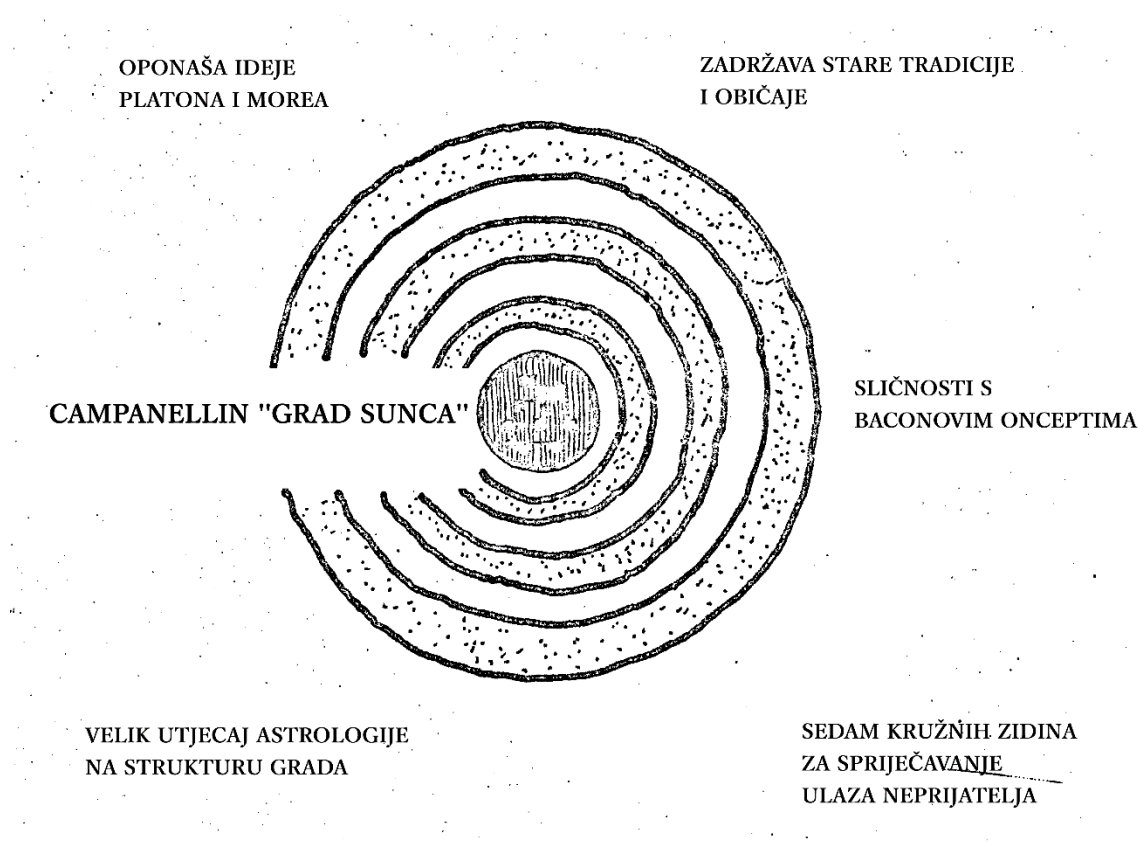
⁸ Op. cit. Mumford; str. 80

su radnici oni koji kuju vlastite živote i članovi su autonomnih, samoupravnih skupina te nisu Platonove ovčice vođene od strane nekih njima nadređenim "mudrim pastirima". Zatim možemo spomenuti četvrt mlinova, pekarnica, mesnica i tvornica, odnosno obrta kojima za pogon nije potrebna uporaba vatre. Inovativnost se ovdje ističe kroz proizvodnju bilja za proizvodnju papira, pilane, postrojenja za laštenje oruđa i oružja i sl. Također zajedničke kuhinje i praone, kao one koje ispunjavaju današnje moderne industrijske gradove (New York, London). Treća četvrt obrta koje nalazimo u Kristianopolisu namjenjena je metalurgiji, staklarsvu, ciglarstvu i izradi zemljanog posuđa, odnosno onim obrtima koji za razliku od prethodno opisanih zahtijevaju energiju i moć vatre. Valjalo bi napomenuti kako su ovi utopisti sedamnaestog stoljeća zamišljali i opisivali praksu koja je aktivna tek danas, i nalazimo je u primjeru vrtних gradova gotovo jedno stoljeće kasnije. Kristianopolis koristi znanje za poboljšanje i napredak proizvodnje, društvo sve radi planski i s daljnjim ciljem.

Ovako precizno razrađena struktura grada po mnogim je vrhunc utopističkog stvaranja tog vremena. Utopisti do kojih nas dovodi Kristianopolis po mnogima su tek odjeci svojih prethodnika, iako su na glasu kao veliki i među popularnijim su stvaraocima primjera utopističkih gradova. Tommaso Campanella genovski je pomorski kapetan čije je najkarakterističnije djelo utopia "Grad Sunca" iz 1623. godine. Ono otkriva njegovu polemičku narav, njegove grandiozne sheme, njegov paradoksalni spoj racionalizma i misticizma, te njegovu neumornu genijalnost i učenje. Opis njegova Grada Sunca interpretiran je na mnoge načine. Razičiti kritičari ne slažu se oko akademske spekulacije, radi li se o snu čovjeka željnog eskapizma, idealistu preciznog cilja za Kalabriju, glorifikatoru Papinstva i istinskog kršćanskog društva. Jedna "papazjanija" kontradiktornih namjera i zamisli, imitacija utopija koje su nam predstavili Platon i More. Gotovo bilokakva i svaka interpretacija, i njene obrnutosti, kao da ima veze i kao da je nametnuta na djelo.

Zemljopisna struktura Campanellina idealnog grada uključuje sedam ogromnih krugova koji ga okružuju. Već iz ovog opisa vidimo da se radi o pomalo čudnoj strukturi grada. Tih sedam pojaseva nosi imena sedam planeta, svaki sa četiri ulaza koji gledaju na četiri strane svijeta, te sa brdom na čijem se vrhu nalazi veliki hram. Zidovi su prekriveni zakonima, osnovnim načelima i crtežima prirodnih pojava, s vladarima Moći, Mudrošću i Ljubavi, te sa službenicima Astrologom, Kozmografom, Aritmetičarem i drugima. Ovo je nova pojava koja je proizvod i nalazila se samo u umu ovog neobičnog kalabrijskog redovnika. Ova je utopija postojala u formi rukopisa prije nastanka Andreaeinog Christianopolisa. Ovaj grad sastavnica je dijelova Platonova i Moreova grada. Pa tako kao i kod Platona, imovina ovoga

grada zajednička je, zajedničke su i žene, vlada i ravnopravnost spolova; kao u Utopiji, mladi služe starije; kao u Christianopolisu, znanstvene spoznaje prenose se zornim prikazima i pokusima. Tako vidimo, da ako maknemo sve činjenice o Gradu Sunca, koje su od prije poznate iz ranije objavljenih djela, ostaje nam vrlo malo za reći o ovoj utopiji. No valja napomenuti dvije bitnosti. Jedna je prepoznavanje važnosti izumiteljstva u idelanoj državi. Stanovnici Grada Sunca imaju teretna kola s pogonom na vjetar i brodove "koji plove po moru bez vesala"⁹. Ovdje naslućujemo i vidimo anticipaciju tehničkih izuma koja naglo nastupa u nadolazećem osamnaestom stoljeću. Upravo zahvaljujući tom razvoju mehanike, rad u Gradu Sunca postao je dostojanstven, a robovlasništvo nije običaj. Svi zajedno sudjeluju u radu i on je iz tog kvantitativnog razloga sveden na svega četiri sati rada dnevno. "Oni su bogati jer imaju sve, a siromašni jer ne posjeduju ništa."¹⁰

Sl.5 Shematski prikaz Grada Sunca

⁹ Tommaso Campanella (1964); *Grad Sunca*, prev. Darinka Grabovac, Naklada Kultura, Beograd

¹⁰ Ibid.

Druga bitnost je Campanellino izrazito oštroumno zapažanje odnosa privatne imovine i privatnog kućanstva spram države. "Kažu da se cijelokupna imovina stvara i održava na taj način što svatko od nas ima vlastiti dom i vlatitu ženu i djecu. Otuda se i javlja samoljublje, jer da bismo svog sina podigli do bogatstva i položaja i da bismo ga načinili nasljednikom velikog imanja, svatko od nas ili počinje pljačkati državu jer se ničega ne boji kao bogat i znatan čovjek, ili postaje tvrdica, spletkari i biva licemjer kad nema dovoljno snage, imetka, i kad nije ugledna podrijetla. Ali kada se oslobodimo samoljublja, ostaje nam samo ljubav prema zajednici."¹¹

Ključni problem koji uočavamo ovdje je onaj s kojim se moraju suočiti svi naši utopisti, a Campanella vjerno slijedi Platonovo rješenje na pitanje, kako spriječiti zanemarivanje zajedničke utopije u situaciji kada se svatko brine o vlastitoj, privatnoj utopiji. Jer, More i Andreae su oženjeni muškarci, pa se stoga zalažu za individualne obitelji, dok su Platon i Campanella neženje i upravo su stoga predlagali da muškarci žive kao redovnici ili vojnici. Kroz daljnju povijest ovo je pitanje na koje su mnogi umjetnici tražili odgovor. Pripomenimo samo razmišljanje slikara Vincenta Van Gogha, koji vjeruje kako spolni život bilokakvog umjetnika mora biti onaj redovnika ili pak vojnika, jer inače dolazi do disktrakcija i ometanja u kreativnom radu. Ovo je pitanje samo jedno od mnogih drugih slične ili apsolutno različite tematike, ali kao i svako drugo ono zahtijeva od naših utopista razmišljanje i traženje rješenja za apsolutno najširi fazon pitanja. Odnosno, apsolutno bilokojeg pitanja na koje možemo naići u svakodnevnom životu. Sve mora biti promišljeno, podređeno, zacrtano i sve mora imati pravilan odgovor. Nesmijemo se naći u situaciji da nađemo na pitanje bez ponuđenog odgovora. Nedostatak rješenja vodi konfuziji, neznanju, nesnalaženju u situaciji, i na kraju – kaosu.

Dolazimo do jedne fragmentarne utopije. Za razliku od dosadašnjih primjera, ovo je onaj čiji opis zaista možemo opisati kao fragment. I to čak kao fragment koji niti nije baš, recimo to tako, prikladan. Naime, *Nova Atlantida* Francisa Bacona iz 1650. bila bi izostavljena kao primjer u radu o utopijama, samo da nije do nevjerojatno velikog i precijenjenog ugleda kojeg je ovaj imao kao filozof prirodnih znanosti. Istini za volju, ugled najvećeg filozofa nakon Aristotela (!). Većinu Baconovih ideja prije njega je, naslućujući ih, puno detaljnije i integralnije opisao Andreae. Kada se lišimo i očistimo Baconovog (nama sada ovdje nepotrebnog) detaljnog i razvučenog opisivanja dragulja i materijala poput baršuna, satena,

¹¹ Ibid.

ili pak ceremonijalne odjeće, nalazimo na opis Salomonovog doma koji čini srž njegove države. On je poznat i kao *Saborište radova šest dneva* koju on opisuje kao najplemenitiju ustanovu na zemlji i svjetiljku kraljevstva, čija je svrha "spoznavanje uzroka i tajni kretanja stvari, i širenja granica ljudskog gospodarenja, radi postizanja svega što je moguće"¹².

Baconova bi se utopija mogla opisati i kao "tvornica razmišljanja", jer je ova institucija uključivala slanje po dvanaest reprezentativaca van zemlje svakih dvanaestak godina kako bi spoznali znanje i prikupili podatke o novim znanostima, umjetnostima, manufakturama odnosno obrtima i proizvodnjama, te novim otkrićima i inventivnostima iz ostatka svijeta. Nova Atlantida zasnivana je na ideji da znanje može povećati ljudsku sreću. Ustanova stoga raspolaže raznovrsnom i suvremenom opremom i oruđem. Ima laboratorije ukopane u obronke brda, te zvjezdarnice na pola milje visokim tornjevima. Ima velika jezera sa slanom i slatkom vodom, koja se koriste također u znanstveno-istraživačke svrhe. Prostrane zgrade služe za demonstracije fizikalnih pojava, sanatoriji za testiranje novih lijekova, također eksperimanetalne poljoprivredne stanice gdje nalazimo na postupke poput kalemljenje bilja i križanje pasmina. Dakle, osim laboratorija i eksperimentalnih industrijskih pogona, nalazimo i prostorije koje služe za raznorazna testiranja i eksperimente sa zvukom, svjetlom, mirisima i okusima. Sve je ovo gotovo nevjerovatno za povjerovati, ali ono što umanjuje fascinaciju cijele pojave jest Baconov krajnje zbrkan i zamršen prikaz koji nema nikakvu povezanost s osnovnim znanostima koje on opisuje. Tako od one dvanaestorice koje on šalje u stane zemlje, trojica sakupljaju sažetke eksperimenata iz mehaničkih umijeća, kao i iz slobodnih, trojica provjeravaju nove eksperimente, trojica su zadužena za klasifikaciju prikupljenog, a još trojica koja su poznata pod imenom darodavaoca ili dobročinitelja, promatraju eksperimente svojih kolega i vode brigu o tome kako iz prikazanog izvući ono što će biti od najveće koristi stanovništvu za život i spoznaju. Kao što smo već spomenuli, Bacon je u ovim kao i u ostalim opisima Nove Atlantide krajnje (i gotovo nevjerovatno) nezadovoljavajući, djetinjast i nesuvisao. Opisi na stranu, ono što je u njegovom radu vrijedno spomena i nosi kvalitetu, jest Baconovo poznavanje znanstvenog istraživanja i poznavanje uloge znanosti u "oslobođenju čovjekovom"¹³. Nova Atlantida samo je nagovještanje i ništa više.

Kada uz Baconovo skiciranje znanstvenih instituta postavimo Campanellino sanarenje o moćnim tehničkim izumima – onda vidimo da, uzimajući ih oboje u obzir, stojima ispred

¹² Francis Bacon (1967), *Nova Atlantida*, prev. Borivoje Nedić, Naklada Kultura, Beograd

¹³ Ibid.

ulaza u utopiju sredstava, odnosno mjesta na kojem je usavršeno sve što poboljšava kvalitetu materijalnog života. Jer, ranije utopije nastaju prvenstveno kako bi utvrdile ciljeve kojima bi ljudi u životu trebali težiti, na moralnoj razini. Utopije kasne renesanse, ove već prije opisane ciljeve uzimaju zdravo za gotovo i razmatraju kako proširiti čovjekovo područje djelovanja. Autori kasne renesanse ne pokušavaju mijenjati karakter svog vremena, nego ga naprosto zrcale.

2.5. Napredak tehnologije i najava indrustrijalizacije

Razdoblje nakon sedamnaestog stoljeća donosi veliki muk na području utopističkih stvaranja te ne dolazi do velikih preokreta, do samog devetnaestog stoljeća. Ipak, ne možemo govoriti o potpunom razdoblju nestvaranja, jer primjera ima. Jedan od njih je *Oceana* iz 1656. čiji je autor James Harrington kroz svoj rad istražio Rimsku državu, Comonwelth Izraela i modernu političku strukturu Venecije, pretačući probleme svakog od njih kako bi otkrio uzroke, posljedice i podrijetlo poremećaja prije no što se odlučio za sastavni dio koji će sačinjavati njegovu državu. Temeljna razrada ovih podataka dovela je Harringtona do njegove glavne teze koja se bazira na ravnoteži ekonomskog posjeda, ravnoteži političke moći, stabilnosti i snazi vlade i uprave. Nastojao je empirijski utvrditi univerzalne zakone operative u samom društvu. Ovime je dao prikaz atmosfere svoga vremena i generalne potrage za znanošću u svim područjima. " James Harrington bio je jedan od mnogih političkih utopista tog vremena koji je vidio glavni izvor čovjekova poboljšanja u obliku vlasti koja je bazirana na snagama ekonomije. Obrazložio je pokrete u državnoj vladi ističući pokretanja samog univerzuma. Ipak, usprkos njegovoj viziji i razumijevanju situacije, njegov doprinos znanstvenim i tehničkim činjenicama bio je zanemariv."¹⁴

Primjer baziranja idealne zajednice na samom radu nalazimo kod Roberta Owena i njegovoj *Novoj Harmoniji* iz 1824., gdje on bazira ideju na činjenici da se stanovnici bave i agronomijom i obrtima, odnosno proizvodnjom dobara, koristeći pritom najbolje modele dostupnih strojeva i opreme. Owen je pokušao svoje ideje nametnuti saveznoj državi Indiani, ali bezuspješno. Nova Harmonija predstavljala je primjenu napora kako bi se postigla grupa ciljeva (koje on opisuje detaljno u svojoj knjizi "Novi pogled na društvo"). Njegova teza

¹⁴ James L. Bottorff (1971), *A Chronological Analysis Of Utopias, Urbanism, And Technology*, Rice University Library Press, Huston Texas; str.69, prijevod vlastiti

obuhvaćala je uvjerenje da industrija, ako bi se pritom pravilno organizirala, može omogućiti obilje uz maleni napor. Predložio je i jednostavnu fizičku strukturu zajednice, u kojoj se mnoge stvari svode na kolektivnu zajednicu; zajedničke blagovaone, zajedničke čitaone, zajednička radna mjesta, čak i zajedničke spavaonice za djecu. Isticao je rad, obrazovanje i sudjelovanje. Očekivao je kako od pojedinca tako i od zajednice, da se pridržavaju nametnutih ideala konstitucije, za koje je smatrao da su očigledni i da bi prema tome trebali biti potaknuti od strane društva; "Ideali nisu nikada prepoznati i zajednica je propala kroz tri godine". Iako njegov rad jest povezan s utopizmom, on pripada više "stvarnom" svijetu nego idolumu utopije. Taj njegov plan za industrijski grad-uzor više nalikuje sirotinjskoj koloniji negoli naseobini produktivne ljudske zajednice. Dobre namjere, dobre organizacijske vještine i moralnost, čine ga bez sumnje jednom plemenitom figurom, čak i kada je njegov ton usiljen i gotovo neprihvatljiv.

Utopije, koje su rezultat reakcije na novootkrivene zemlje i novootvorenih mogućnosti, te protuteža turobnim uvjetima koji su pratili gospodarski slom srednjovjekovnih gradova, nastajale su, dakle, u vrijeme Thomasa Morea, te u renesansnom razdoblju. Nadolazeća tri stoljeća nisu ispunjena tolikim entuzijazmom spram novog otkrivanja, čak je i ideja *zlata* pala u zaborav. Sada se budi potreba za novom vrstom osvajanja i pridobivanja, i to prirode. Dolazi do napretka u tehničkim znanostima, mehaničkim izumima, dolazi do stvaranja tkalačkih stanova (Edmund Cartwright), novih metoda postavljanja cesti (John Loudon McAdam, makadamska cesta), te stotinu novih izuma koji su razdoblje kraja osamnaestog i početka devetnaestog stoljeća pretvorile u jedan potpuno novi svijet. Svijet je to, u kojem ljudsku snagu zamjenjuje energija ugljena i vode, u kojem se roba proizvodi strojno, a ne ručno. Suvišno je napominjati da ove promjene koje su nastupile kroz nekih stotinu godina ne mijenjaju samo zbiljski, već i cijeli svijet ideja. Nova otkrića vode nas do ponovnog otkrivanja, ali novootkrivanja utopije. Ovdje nastupa renesansa same utopije, jer se utopija ponovno rađa. Ova nam činjenica najbolje objašnjava zašto je dvije trećina utopija nastalo i napisano u devetnaestom stoljeću. Mnoge promjene, one političke, industrijske, društvene, dovele su do novih mogućnosti, naspram kojih je stajala turobna stvarnost, isto tako izazvana tim jedno te istim promjenama. Negativne promjene najviše su se odrazile i njih su najviše primjećivali oni koji su istavljeni van tog novog, boljeg poretka. Jer, svi ti strojevi koji su sada trebali nahraniti mnoge – nisu. Sprave koje su trebale svim stanovnicima osigurati fizičke uvjete – nisu. Sve te mašine koje su imale kapacitet i proizvodnu moć obući sve ljude – nisu. Industrijska revolucija, koja je bez imalo pitanja dovela pozitivne promjene i velike

preokrete u društvu i na mnogim područjima je ipak onima koji nisu imali kapitala niti zemlje predstavljala razdoblje povratka u svojevršno ropstvo (o kojem možemo čitati u mnogim kniževnim primjerima, spomenimo *Teška vremena* Charelsa Dickensa kao jedan od njih).

Najutjecajniji među asocijacionistima jest utopijski socijalist Charles Francois Marie Fourier. On se razlikuje od ranih utopista jer njega okupira sama ljudska priroda, a ne mogućnost da se ista izmjeni. On je bio trgovački putnik, koji je svoje preživljavanje kroz godine riješavao ne baš uspješnom trgovinom, u kojoj je doduše naučio puno o funkcioniranju društva. Pa tako u njegovim djelima nalazimo velik broj konkretnih detalja, ali i obilje osjeljivih subjektivnosti i tvrdoglavih ispada, koji su neizbježna posljedica asocijalnog života i samoće. S obzirom da se on bavi samim čovjekom i njegovom prirodom, njegova se utopija bazira na razumijevanju čovjekovog stvarnog fizičkog i umnog ustrojstva, a institucije trebaju biti te koje su podređene čovjeku i omogućuju izražavanje njegove izvorne prirode. Ono što zaokuplja i pokreće njegovu zajednicu jest privlačnost, odnosno strasti, ali kako se tu radi o onim strastima osnovnih bioloških potreba, njih bi mogli povezati s današnjim pojmom nagona. One su po njemu na neki način predodređene i funkcioniraju na način na koji je to biološki određeno, stoga "nema potrebe mijenjati strasti kroz utopiju, jer će se njihov smjer promijeniti bez promjene njihove prirode."¹⁵

Kao i u *Državi*, ideal Fourierove utopije jest ravnoteža, odnosno harmonija koju on dijeli kod čovjeka na tri dijela. Svakom dijelu cilj je harmonizirati stanje, i to ono materijalno, socijalno i intelektualno. Po njemu je problematika društva u socijalnoj distanci do koje dolazi uslijed necjelovitosti modernog društva. Stoga je po njemu rješenje i način preveniranja distancirane zajednice upravo okupljanje i izbjegavanje pogrešaka koje bi pojedinac zasigurno prije ili kasnije napravio, ali kao jedan od mnogih elemenata u zajednici, najvjerojatnije neće. Osnovne odrednice ove teze jesu slijedeće: povratak dolini; temeljni nukleus utopije koju čini 1 500 do 1 600 članova koji posjeduju zemljište veličine barem 18 četvornih kilometara. On ide u detaljan opis sastava tla i geografskog izgleda, pa čak i vrste same ravnice, vjerujući kako ona utječe na sama nagona htijenja pojedinaca. Tako navodi da doline kakve okružuju gradove poput Leipziga, Antwerpena ili Orleansa ne dolaze u obzir zbog jednoličnosti tla, ali raznolika područja poput okolice Lausanne ili Bruxellesa su već puno prikladnije. Ovakvo područje sadrži obilje polja, voćnjaka, vinograda. Tako bi osnovna i glavna gospodarska grana, ove njegove takozvane falange, bila poljoprivreda. Osnovno

¹⁵ Fourier, Charles (1971), *Design for Utopia: Selected Writings. Studies in the Libertarian and Utopian Tradition*, Schocken, New York; prijevod vlastiti

načelo cijele asocijacije vidljivo je kroz strukturu utopije: "Palača s potrebnom opremom služi kao rezidencija članova asocijacije. U njoj su tri krila koja odgovaraju materijalnom, društvenom i intelektualnom polju. U jednom su krilu radonice i dvorane za potrebe proizvodnje; u drugoj su knjižnica, znanstvene zbirke, muzeji, umjetnički ateljei i tome slično; u središtu su, posvećene društvenosti, dvorane za bankete, dvorana za primanje i veliki saloni. Na jedno je kraju palače Hram Materijalnih Harmonija, posvećen pjesmi, glazbi, poeziji, plesu, gimnastici, slikanju i tome slično. Na drugom je kraju Hram Jedinstva, u kojem se prikladnim obredima slavi čovjekovo jedinstvo s univerzumom. Na vrhu je opservatorij s telegrafskim i signalnim tornjem za komuniciranje s ostalim falangama."¹⁶

Iako su članovi Fourierve falange asocijacionisti, oni imaju i privatne i javne interese, kako to slijedi iz Fourierove teorije strasti. Privatno svatko može rasti i bujati sve dok time ne ometa druge ili društvenu solidarnost. Nepotrebne gubitke karakteristične za samostalno vođenje kućanstva izbjegava tako što se radnje poput kuhanja organiziraju u javnim, društvenim kuhinjama, koje onda istovremenu vrše ulogu učionice gdje se djeca uče samom kuhanju (kao što to imamo i danas, posebice u američkim školama). U skladu s time, i bez obzira na njegov posao, svakom je članu falange zajamčen obrok, odjeća, stanovanje, a čak je i osiguran element razbibrige, odnosno zabave. Postoji i opcija privatog vlasništva, time što svaki član dobiva na raspolaganje dividendu iz zajedničke banke, ovisno o količini dionica koje ima u asocijaciji. Ovime Fourier dovodi u balans razliku između osobne sebičnosti i javne dobrobiti. U obzir se uzima i ekonomičnost proizvodnje, pa je proizvodnja naveliko uvedena gdje god je ona moguća, a podjela rada dovedena je do krajnjih granica. Ipak, svjestan rizika monotonije, uvodi povremenu rotaciju poslova i zanimanja. Falanga u trgovini djeluje kao jedno samoupravno tijelo koje trguje robnim viškovima s njime sličnim asocijacijama, bez ikakvih posrednika. Ukidanjem individualnog kućanstva falanga pruža ženama novu vrstu liberalnosti; jednom kada žena stekne mogućnost slobodnog izbora partnera, Fourier ne vidi nikakav način da se održi sustav monogamnog vlasništva. Stoga žene u falangi nisu intelektualne ništice, a budući da više ne upravljaju individualnim domom, pomažu radom u zajednici. Samo još navodimo očito prisustvo zajedničkih dječjih soba, javnih škola, neformalnog obrazovanja djece, uz mnoge druge pojedinosti koje proizlaze iz ove emancipacije. Još jedna bitna značajka života ove zajednice odnosno ove utopije, jest postojanje i okupljanje proizvodne vojske, čak onda i kad "civilizacija" okuplja destruktivnu vojsku. Opis koji slijedi onaj je

¹⁶ Op. cit. Mumford, str. 113

Foulierove vojske zlatnih mladića i djevojaka koji "umjesto da u svom pohodu opustoši trideset provincija, ova će vojska mostovima premostiti trideset rijeka, pošumiti trideset golih planina, iskopati trideset kanala za navodnjavanje i isušiti trideset močvara".

Iako uz devetnaesto stoljeće najčešće vežemo pojam individualizma, primjećujemo kako u ovom razdoblju cvjetaju udruženja. Područja djelovanja dioničkih društava neizmjereno se povećavaju, pa tako uz udrugu *Mudfog*¹⁷("za unaprijeđenje svega i svačega"), koju već spomenuti Dickens kao strog kritičar svog vrmenea oštro ismijava, izniknulo je stotinu različitih društava za obavljanje neke posebne funkcije u industrijskom sustavu ili za ostvarivanje nekog posebnog cilja u društvu. Uočavamo kako je industrijsko društvo tog vremena bilo dio jednog kaotičnog stanja, u kojem bi stvaranje funkcionalnog grada od samo najosnovnijih i najbitnih institucija bilo najbolje izvesti na način da se krene s osnivanjem svega na novom, čistom terenu, odnosno ispočetka. Ovo nalazimo u kritikama i radu jednog zanemarenog utopista sredine devetnaestog stoljeća, Jamesa Buckinghama, kojeg samo spominjemo kao kreatora utopije Victoria, grada koji on opisuje uz pažljivo popraćene i opisane fizičke strukture, te je sve razrađeno do najsitnijih detalja. Ono što njegov prijedlog nema jest Fourierova brilijantne intuicije za istinski društveni poredak, jer Buckingham vrijednosti svojeg vremena uzima zdravo za gotovo te pokušava te vrijednosti sustavno i u potpunosti ostvariti. Ono što jest zanimljivo kod Buckinghama i njegove utopije jest sama preciznost planova i specifikacija, sve je popraćeno crtežima, razrađeno do najstnijih detalja, pa ga to čini sigurno jednim od prvih pokušaja da se problemu iz područja društvenog inženjeringa pruži osnova za rad inženjera i arhitekata. Ideja je bila kolonizirati ostatak Engleske iz njegovog grada-uzora viškom stanovništva (jer je sam grad koji je on zamislio bio ograničen na broj ne veći od 10 000 stanovnika). I upravo je iz tih ograničenja kasnije izrođen uspjeh, jer je 1898. Ebenezer Howard rekonstruirao ovaj grad stavivši ga u djelo *Tomorrow* (nakon što je 1848. sve u vezi Victorie zaista izgledalo kao bezvezno tlapanje). *Sutra* je kao direktna posljedica stajališta koje je zagovarao Howard stvoren rascvjetani vrti grad Letchworth, što se dalje prenjelo na još jedan vrti grad i vrti predgrađa u raznim dijelovima Europe i Amerike.

Sa predznanstvenog načina razmišljanja prelazimo na onaj koji umjetničku imaginaciju žrtvuje realističnom shvaćanju činjenica, i to zahvaljujući ovom viktorijanskom teoretičaru. Buckingham samim ograničavanjem svojih prijedloga dobiva ono što je

¹⁷ *The Mudfog Papers*, zbirka kratkih priča kroz koje Charles Dickens satirou i ironijou kritizira britansku udrugu za unaprijeđenje znanosti iz 1831.

neposredno izvedivo, ali gubi upravo to nedostatkom imaginacije. Možemo uočiti kako je ovo trenutak (i početak) kada dolazimo do utopijskih gradova koji se uvelike i u potpunosti razlikuju od onih utopija s kojima smo započeli. Naime, Platonova utopija uzvišeni je san, raj, svojevrsni edenski vrt u kojem nalazimo organsku zajednicu koja savršeno funkcionira u slici pravednog, nezahtijevanog, skromnog i zaslužnog. Sada smo ušli u oblast ljuštura, površinski razrađenih, nedovoljno maštovitih, nimalo romantičnih gradova kojima je jedina ideja funkcionalnost, ona gotovo mehanička, amerikanizirana, manufakturna. Kroz nepogrešivost i punkcionalnost ove utopije nastoje dovesti do savršenog stanja u samom društvu, ali zanemarivajući element duše, odnosno ljudske duše od koje, dodajmo, Platon kreće i na njoj razvija sve ostalo, nailazimo na problem koji kao da je vidljiv u filmskoj industriji 20. i 21. stoljeća, gdje postapokaliptični scenariji gradova budućnosti svojim sivilom i zamagljenošću dovode u pitanje postojanje samih ljudi, a kamoli ljudske duše.

Razlika koju vidimo u prikazu razdoblja prije i nakon industrijske revolucije, jednostavno je ogromna, a ono što ju čini još i većom jest kratko razdoblje u kojem je došlo do te ogromne promjene u razvoju tehnologije, društva, zemalja, prirode... Gotovo da su se neke stvari "preokrenule", upravo zarotirale i počele predstavljati gotovo obrnuto proporcionalnu situaciju od one koja je do tog trenutka bila na snazi. Prije negoli je indusrijska revolucija narušila tu socijalnu ravnotežu, slika stanja svijeta je bila poprilično mirna, tiha, moglo bi se reći i vesela, bez nekih pretenzija. Zemlja je obično bila u vlasništvu sitnih zemljoposjednika, postajale su zajedničke obradive površine, vladalo je stanje "Voli bližnjega svoga". Jedini događaji koji su narušavali ovakvo stanje bile su vremenske neprilike ili pak rat.

Nakon urušavanja srednjovjekovnog poretka, veliki su posjednici počeli prisvajati zajedničku zemlju. A kada se razvojem tehnologije krupna poljoprivreda počela razvijati na tom razvoju znanosti, to se nasilno prisvajanje nastavilo. Seljak koji bi ostao bez zemlje, migrirao bi u grad. Tako se mali čovjek koji je do tog trenutka živio od svojeg rada našao u situaciji da svojim rukama kopa zemlju kako bi "prehranio" strojeve, umjesto sebe i svoje obitelji. Razvoj industrije i siromaštvo išli su ruku pod ruku. Možda sad ovo zvuči malo pretjerano, ali u ovom trenutku je razdoblje prije industrijske revolucije davalo sliku savršene utopije. A ključ za tu utopiju, bila je jedna jedina stvar – zemlja. Vratimo li se na spomenute i opisane utopije, uglavnom smo govorili o tome kako je zemlja bila zajednička i kako je stanovništvo od nje dobivalo potrebne resurse, pritom respektirajući i uzimajući u obzir samu proizvodnu moć tla i prirode. Ovo možemo očitati u radu Jamesa

Harringtona koji nam donosi jednu manje važnu utopiju, ali koja dobro politički opisuje zajedničko zemljište. On u *Oceani* zagovara raspodjelu zemljišta prema kojem pripadnici zemljoposljedničkog plemstva nose ulogu vođe, dok puk ima veću moć. Dva bitnija primjera koji ističu zajedničko vlasništvo zemljišta kao temelj svega ostalog u utopijskoj državi, jesu *Spensonija* i *Posjet Slobodnoj Zemlji*. Tako u prvoj polovici devetnaestog stoljeća dolazimo do Thomasa Spencea, prodavača i izdavača knjiga koji je iz svojeg dućana objavljivao kratke pamflete neizbrušene filozofije pod nazivom *Pig's Meat*. Godine 1795. objavio je *Opis Spensonije*, 1801. nastavio je niz s *Ustavom Soensonije: države u vilinskoj zemlji smještenoj između Utopije i Oceane, kojeg je odande donio kapetan Swallow*. Moglo bi se reći kako ga je on napisao jer zagovara i zalaže se za povratak u okruženje koje je, uspoređujući s njegovim vremenom i trenutkom u kojem se on nalazio, zaista bilo savršeno. Spensoniju odlikuje jednostavnost koja je vidljiva u primjeru engleskih sela, na čijoj je jednostavnosti i osmišljena. Radi se o zajednicama gdje uvijek nalazimo zajedničko zemljište, izvrstan primjer ruralne utopije, ako bi ona uspjela ostati očuvana od strane uljeza koji bi htijela uživati bez rada. Ovdje dolazimo do prvog slučaja u kojem svijest o tome da nad ovakvim egalitarnim uređenjem valja budno stražariti. Zato on donosi dva zakona kojima pokušava održati stabilnost i mir, a to su tajno glasovanje i uporaba oružja. Uzmimo u obzir da u devetnaestom stoljeću tajno glasovanje ili uporaba oružja nisu imali veze s današnjim primjerom istih, jer je tajno glasovanje tek uvedeno, a uporaba oružja odnosila se na ono oružje u koje ne ubrajamo stonice, otrovne plinove ili slične "moderne ubojice". U osnovi ova utopija nosi uvjerenja ista kao i Platonova i koje nose utopije svih ostalih "pravih" utopista, koje Thoreau opisuje kao "tisuću ljudi koji tako što sjeckaju grane zla, postižu manje nego jedan koji siječe korijenje"¹⁸.

Slobodna Zemlja označava prijelaz između utopije u kojoj je samo zemlja vlasništvo zajednice, te utopije u kojoj zemlja, kapital i svi strojevi za proizvodnju pripadaju nacionalnoj državi. Theodor Hertzka, austrijski ekonomist, u svojem djelu *Slobodna Zemlja: slika društva budućnosti* najprije prilično detaljno iznosi svoje poglede na aktualne ekonomske doktrine, koje je sažeo u knjizi *Posjet Slobodnoj Zemlji* ili povratak novog raja, nebi li oslikao ovu zajednicu i njen rad. Ono što su ove dvije knjige pokrenule nalazilo se u središtu agitacije toga vremena; pokrenut je časopis *Wiener Allgemeine Zeitung*. Slobodnu Zemlju mogli bismo opisati kao individualističku utopiju sa socijalnim temeljima.

¹⁸ Op. cit. Mumford, str 127.

Hertzka je želio ostvariti društvo u kojem će individualna sloboda i inicijativa, posebice u industrijskim poduzećima, biti na velikoj snazi. Iako ova utopija veliča slobodu, daleko smo od toga da bi ona bila aarhistička, jer se radi o zadružnoj zajednici u kojoj država djeluje kao zainteresirana strana u proizvodnji i raspodjeli dobara. Iako "vuče" na čisti socijalizam, od njega se razlikuje po tome što se ne oslanja na mijenjanje postojećih institucija u Europi, već na stvaranje i kreiranje novih prostora. Stanovnici Slobodne Zemlje su se složili glede pravila o veličini i raspolaganju zemljištem za izgradnju kuća, te su uspostavili neku vrstu građevinskog suda koji određuje na kojem će se zemljištu graditi, a na kojem neće. Uz to, parcelizira se zemlja za gradnju, nadgleda izgradnju ulica, kanala i tome slično, i posebno se brine da se na jednoj građevinskoj parceli ne podigne više od jedne građevine. U glavnom gradu, *Zlatnoj Dolini*, golema se sredstva ulažu za javnu čistoću uz postojanje zaista jako velikog broja javnih zgrada – upravna palača, Središnja banka, sveučilište, umjetnička akademija, tri javne knjižnice, četiri kazališta, veliko središnje robno skladište, veliki broj škola i ostalih zgrada. Vodovod u Zlatnoj Dolini svakodnevno se nadograđuje i nema mu ravna u svijetu. Smeće se čisti sustavom pneumatskih aparata za usisavanje, sve su ulice građene na principu makadama, njih prelaze električni tramvaji i povezuju središte grada s predgrađima. Ovi letimični pogledi na Zlatnu Dolinu u biti nas mogu asocirati na neki današnji grad u Kaliforniji ili pak Južnoj Africi. U tehničkom smislu, utopija Slobodna Zemlja bila je vrlo napredna, jer većina mehaničkih naprava i strojeva koje nalazimo u ovom tekstu iz 1889. tada su se tek mogle zamisliti i naći kao puke slutnje, nagađanja ili predviđanja. A i kada čitamo o životu njezinih stanovnika, mogli bismo čitati o životu suvremenih ljudi kojih europskih gradova i ne bismo znali da se radi o gradu prezentiranom krajem devetnaestog stoljeća. Naravno, razlika postoje i one su vidljive, posebice one socijalne politike. Svi pripadaju srednjoj klasi i uživaju blagodati višeg činovnika, inženjera ili nižeg službenika. Ali to i jest osobitost utopija devetnaestog stoljeća, nećemo naići na kritiziranje vrijednosti svoga vremena već na traćenje i zahtijevanje veće količine istih. Premda različiti u detaljima, Buckingham i Hertzka, ustraju u tome da vrijednosti srednje klase prošire na cijelo društvo – udobnost, sigurnost, higijenu uz "obilje sapuna". Ovdje je očito kako su u trenutku predlaganja i revolucionarnih sredstva, same institucije uvelike nalik već postojećima, samo su prikazane u nekoj ultrablagoj varijanti. Odmicanjem od spomenutih utopista i primicanjem ovima koji slijede, uočiti ćemo uporno nametanje sličnih činjenica, jer utopije devetnaestog stoljeća (naravno, uvijek uz postojanje iznimki) ne postavljaju viziju obnovljenog svijeta, već one postojeće izume samo slažu i nastavljaju nove. Dobivamo birokratke utopije, one nalik postapokaliptičnim filmovima o kaotičnoj,

sivoj budućnosti. Nadolazeće utopije svode se uvijek na jednu stvar - na stroj. Stroj postaje cilj, a ne sredstvo kojim dolazimo do cilja. Pitamo se što je istinski cilj života i ima li smisla da je krajnji cilj cijeloživotnog rada – rad.

2.6. Najava nacionalizacije industrije i njezine posljedice

Kada je 1838. pročitao Moreovu *Utopiju* i dobio inspiraciju napisati *Put u Ikariju* koju je objavio 1840., vjerojato nije znao da će napisati najprodavanije djelo među radnicima 1845., u trenutku Napoleonove diktature. Etienne Cabet je Napoleonsku tradiciju u svojoj Ikariji usavršio, stvorio je nacionalnu državu s pompoznom sjajem. Ona je podjeljena na stotinu pokrajina gotovo jednake veličine i broja stanovnika. Ove su pak pokrajine podjeljene na deset također jednakih općina; pokrajinski glavni grad središte je pokrajine, a svaki općinski grad središte je općine. Eleganost i preciznost ovog decimalnog sustava zanemaruju činjenice o zemljopisnom položaju, a pogledamo li kartu ove imaginarne zemlje, uočiti ćemo Francuske departmane koji poremećuju one drevne regionalne podjele koje su ugrubo odgovarale prirodnim jedinicama tla, stanovništva i povijesnog kontinuiteta. Cabetova *Ikarija* primjer je utopijskog socijalizma posebnog interesa zbog pokušaja da ga približi Amerikancima, ali i zbog neuspjeha istih. Ikarija je predstavljala visoko sofisticirani i metropolitanski način života gdje je sve bilo uređeno i gdje se o svemu, u smislu vođenja i upravljanja državom, vodilo računa. Nada i želja sanovništva za mirom – onim unitarnim i vanjskim – sukobi se s činjenicom da su svi stanovnici bili dio vojske. Usred Ikarije nalazimo na grad Ikara. Nalazimo na rekonstruirani Pariz, sagrađen na rekonstruiranoj Seni. Otprilike je kružnog oblika, na dva jednaka djela podjeljen rijekom čije su obale poravnate i zatvorene s dva ravna zida, a korito je produbljeno kako bi se omogućila plovidba oceanskih brodova. Rijeka se usred grada račva na dva rukavca koji tvore jedan poprilično veliki otok okrugla oblika. Na tom otoku nalazi se gradsko središte sa zasađenim drvećem u čijem je centru palača. Na povišenoj terasi imamo impresivan vrt, u čijem je pak središtu golem stup s kolosalnom statuom koja nadvisuje sve građevine. Na obalama rijeke su pristaništa koja vode do javnih ureda. Dakle, jedan suvisao metropolitanski dojam grada. Grad je podjeljen na gradske četvrti: šezdeset općina približno jednake veličine, u svakoj škola, bolnica, hram, dućani, javna mjesta i spomenici. Ulice su ravne i široke. Grad presijeca pedeset avenija paralelnih s rijekom i pedeset avenija okomitih

na nju. Krajnje čudan plan ulica s obzirom da je grad kružnog oblika. Nekog detaljnog opisa ili objašnjenja ovoga nema. Svaki oblik sa svake strane ima po petnaest kuća, s jednom javnom zgradom u sredini i po jednom na svakom kraju. Između redova kuća imamo vrtove koje stanovnici ponosno uređuju. Blokovi su poredani oko trgova, pa sve nalikuje nekim londonskim četvrtima. Sela Ikarije skoro su jednako metropolitska kao i sam glavni grad. Primjećuje se velika okupiranost detaljima oko sanitarija i sanitarnih propisa. Pješčke staze sa staklenim nadstrešnicama za zaštitu od kiše, posebni sakupljači prašine, te natkrivene stanice za omnibus. Ulice krasi dobra rasvjeta i dobra popločenost. Konjušnice, klaonice i bolnice raspoređene su po periferiji sela. Tvornice i skladišta smješteni su uz željeznice i kanale, a polovina ulica zatvorena je za sav promet osim za lake jednoprežne dvokolice. Ukratko, Ikarija je uređeno i zbrinuto, visoko sofisticirano i metropolitski uređeno mjesto. Nema ničega što bi na bilo koji način uznemirilo, čak je i klima dovedena u stanje blaženstva. Dakle, kako je došlo do ovakvog sklada, blaženstva i "ukroćenosti" stanja. Tako što je sve rezultat krajnje organiziranosti. Stanovnik Ikarije ustaje rano ujutro, u zajedničkim blagovaonicama jede doručak znanstveno poropisano zdrav i sastvaljen kako bi svaki radnik i njegov organizam funkcionirali na najbolji mogući način. Dakle, sve je unaprijed određeno i propisano od strane više sile, u ovom slučaju diktatora Ikara. Slika liči na današnji svakodnevni život člana vojske ili mornarice. Izvan Ikarije, šansa da se prepustite finim, nutricionistički nepropisani zalozajima je veća. Nakon jutarnjeg obroka, naš pojedinac odlazi na posao koji traje sedam sati ljeti, a zimi šest. Neovisno o tome radi li u polju ili radionici, obavlja isti broj radnih sati kao i svaki njegov sugrađan. Sva roba odlazi u javna skladišta, a poslodavac je sama Država, koja posjeduje sve strojeve, uređaje, prijevozna sredstva, vrši organizaciju, izgrađuje kuće, opskrbljuje odjećom, hranom i brine o svemu o čemu treba voditi računa. Sve je određeno i sređeno. Uviđamo uniformnost u svemu, a ona je negativna pojava bilokome tko ima i najmanju želju za slobodnim duhom. Uviđamo da je cijeli kocept inspiriran Napoleonovim konceptom naoružanpg naroda, koji je uvelike utjecao na cijeli rad i cijeli život Cabeta. Sve institucije opisane su u najsitnijim detaljima, sve do prozora kvalitetne zvučne izolacije koje nalazimo na svakoj kući i koji su standard svakondevnog života u ovakvom militaristički koncipiranom gradu. Ali to je i industrijski grad, posebnog društvenog sustava, vidimo Nacionalnu Državu dobro pripremljenu na rat i koja je na njega spremna i u najvećem miru. Jer jedino što ne nosi važnost jest ono što nema veze s nacinalnom važnošću, a onaj koji će reći što je to što nije od nacionalne važnosti jesu nacionalni tj. državni dužnosnici. Oni reguliraju i političke aktivnosti, nema novina niti sredstva organizirane kritike, osim prava da se podnese prijedlog narodnim skupštinama.

Jedino što iole liči na javno mišljenje jest kolektivno mišljenje ovih skupština. Za ovu vrstu političkog sustava, i za svu tu moć koju posjeduje, postoji pojam u filozofiji, a to je epifenomen. Sustav narodnog zastupništva ovdje prikazan, samo je sjena diktatorske moći koju je najprije imao diktator Ikar, koja je onda predana dalje komitetima i uredima. Ovdje je više nego očita sličnost sadašnjem vremenu i očito nepostojanje sličnosti s nekim prvim idejama utopije. Jer, Ikarija na kraju krajeva (kada sve ovo uzmemo u obzir) nije nikakav ideal, nego idealizacija – oni koji stvaraju to vide kao pozitivan ideal, isto kao u organizaciji, npr., vojske.

2.7. Gubitak čovjeka u mehaničkom svijetu

Postepeno gubljenje i na kraju apsolutna nepovezanost utopija s njihovim izvornim idejama, logično nas tjera da se sjetimo kako su one nekada izgledale, što je nekada bila poanta utopije. Zašto je netko uopće imao razloga i potrebe smišljati neko novo, imaginarno, bolje mjesto? Pogled unatrag nam u tome može pomoći. Ali kao i čin gledanja u prošlost, djelo Edwarda Bellamya iz 1888. nosi naziv *Pogled unatrag*. Mladi romanopisac iz Nove Engleske bavio se pitanjem dobrobiti svoje zajednice, istim pitanjem kojim se bavio i Thoreau i pripadnici konkordske škole koja je napravila most između kniževnosti i sociologije. Najveća zanimljivost kod Bellamya jest njegovo naslućivanje, te naše prepoznavanje današnjice u njegovim knjigama, ali to je istovremeno činjenica koja nam nameće ograničenja njegove utopije. Bellamy nam je svakako važan zbog svojih ideja i velikog utjecaja koje su one imale na javno mišljenje. Njegova idealna zajednica predstavljala je čovjeka koji se naddiže i postiže pošteno i respektabilno stanje dostojanstva i plemenitosti, jednom kada se oslobodi ekonomskih okova koji ga sputavaju. Imao je ogroman utjecaj na Američki "New Deal". Bellamyeva utopija bila je racionalna, propisana, uređena, prijateljska, tehnološki napredna, te je pružala materijalno obilje ne samo kako bi omogućila osnovne potrebe, već i one potrebe razonode. Kao i kod Owena i Morea, nalazimo jednu statičnu i rigidnu viziju. On u utopijskom idealu vidi mogućnost obilja koje se može postići samo kroz participaciju u zajednici, ili kroz rad. Upravo roman *Pogled unatrag* sagledava ove ideje. Inspirirao je mnoga slična djela, te potiče "formaciju velike grupe nacionalnih klubova organiziranih da iznesu Bellamyevu viziju. Jer, u Americi, ime Bellamy

gotovo je postalo sinonim za utopiju. On je zauzeo poziciju moderne reprezentacije u nizu klasičnih utopista: Platon, More, Bacon, Campanella, Bellamy."¹⁹

Za Bellamya su u njegovoj utopiji organizacija rada i raspodjela bogatstva ključni za sve ostale institucije. Veliki dio *Pogleda unatrag* bavi se raspravom o usavršenom obliku industrijske organizacije Amerike toga vremena, načinu na koji se ona provodi, te o posljedicama potpune ekonomske jednakosti. Nalazimo se u državi kojom upravlja "Veliki Sijedi Otac", u kojoj isto tako vidimo mnogo starog stanovništva. Eksternalizam i impersonalnost obilježavaju čitavu sliku. Osim očitih ušteda vremena i prostora, primjećujemo vladanje potpune odsutnosti osobnih kontakata i odnosa; ovdje, više nego ikada do sad, nalazimo radnika koji je u potpunosti poistovjećen s malim kotačićem koji služi kako bi se pokrenuo cijeli stroj. Više no ikada on se mora suočiti sa sterilnim, ispraznim, apstraktnim, papirnatim svijetom. Njegova želja i žudnja za socijalnim kontaktima zatomljena je i zagušena. Ovdje se pojavljuju raznorazni stimulansi i oblici društvenog života koji su smješteni u kompenzacijske ustanove, jer, svakodnevni život jednostavno više nije dostatan.

Iz kratkog opisa stanja Bellamyjeve utopije očito je da se radi o utopiji devetnaestog stoljeća koja je, jednostavno rečeno, žalosna. Općenito gledano, ako nakratko uklonimo sve varijacije na temu, mogli bi reći kako je sve utopijske rekonstrukcije odlikovala velika sličnost ciljeva i ograničenost interesa. Iako one promatraju društvo kao cjelinu, problem rekonstrukcije društva smatraju problemom loše organizacije industrije. Na sreću tu onda imamo utopiju bijega ponudenu kao bijeg od utopije rekonstrukcije. Sada ponovno imamo povratak utopijama bijega i primjerima koji nas vraćaju našim klasičnim uzorima, ali uz napomenu da oni sami nisu bili svjesni tog povratka, već je jednostavno grozno stanje navelo čovjeka kao segment tog nesretnog društva, da se vrati onom istinskom što je od samog početka smatrao humanim, ugodnim, željenim.

¹⁹ Op. cit. Bottorff, str. 81

Sl.6 Londona 19.stoljeća i njegovi radnici

W.H. Hudson vraća se na Morea i domaćinstvo, tj. vraća se obitelji kao temeljnoj jedinici; ponovno oživljava grad radnika koji je osmislio Andreaea, a o visokodiscipliniranoj zajednici progovra riječima Platona. Hudson je naturalist s dubokom simpatijom spram ruralnog života Engleske (dok je William Morris bio obrtnik koji je gajio veliku ljubav prema jednostavnom engleskom gradu koji je kasnije pojela industrijalizacija). Kod obojice vidimo povratak prema onom osnovnom, suštinskom u čovjeku i čovjekovu životu. William Morris bori se protiv većine svojih suvremenika tako što osporava njihovu vjeru u industrijsku revoluciju i tako što ostavlja svojoj zajednici i njezinim stanovnicima slobodu da sami odlučuju za sebe. Na modernu tehnologiju gledao je s velikim skepticizmom. Njegov odgovor industrijskoj revoluciji 1890-ih bio je izjašnjavanje potrebe za boljim, luksuznijim ruralnim životom, uz kvalitetnije i vrijednije obrtništvo. Krenuvši od toga da izražava svijest o tome koliko je ružan industrijski krajolik, neprirodan i jednostavno neatraktivan, Morris postepeno na svijetlo primiče političke i ekonomske faktore koji su spriječavali bilokakav oporavak, došavši pritom samostalno do socijalizma i onoga što je potrebno kako bi on zavladao među engleskim radnicima i njihovim radnim pokretima. Ovo ga čini jednim od prvih i jednog od onih pravih modernih utopista, kao što su to bili Bellamy i Wells. Oni ističu važnost mira, obilja, odmora, jednakosti, te harmonije suživota čovjeka i njegove okoline.

Tako se Morris, netko tko živi u posljednjoj istinski urbanoj londonskoj četvrti, u svojim maštanjima nađe u nekom svijetu gdje je revolucija izbrisala većinu obilježja devetnaestog stoljeća. Trava je napravila zeleni prekrivač na nepopravljivim i zanemarenim ruševinama. Nalazi se u obnovljenom svijetu, gdje doručkuje u društvu ljudi koji ga nazivaju "gostom", život je pojednostavljen i oslobođen pritiska umjetno izazvanih potreba, sredstva za život

lako je osigurati i glavna briga ljudi je kako svoj posao obavljati na čim ugodniji način. Ovdje mjesto čudovišno kompliciranog trgovačkog sustava iz prijašnjeg imperijalističkog svijeta zamjenjuju jednostavnost, neposredno djelovanje, direktna opskrba i razmjena dobara iz lokalne proizvodnje. Radi se besplatno, a besplatno se i razmjenjuju proizvodi rada, nešto kao da danas besplatno ponudimo proizvod svojem prijatelju kojeg smo ugostili u svojem domu. Veliki dio u koji se ulaže energija jest arhitektura, kiparstvo i slikarstvo, te oni cvjetaju. Više nema velikih gradova, oni su nestali. London više nije velegrad, već skupina sela, raštrkanih po širokim, prostranim šumama i poljima. Trgovine fizički stoje, no u njima nema prodaje, već se roba treba samo zatražiti. Ovi Englezi otkrili su čistoću i plemenitost u radu koji nosi naznake slobodnog umijeća. U ovoj utopiji kreativnost ima potpunu slobodu, a kako ljudi nisu znanstvenici niti učenjaci kako bi to vjerojatno priželjkivao More, oni pronalaze svoje ispunjenje i osobno oplemenjivanje u ljepoti svakodnevnog rada. Nebitno je vodi li ovaj posao k nekom korisnom cilju, jer radost posla koja izvire iz drugarstva, dobra zdravlja i dobra raspoloženja (koje povezuje one koji ga obavljaju), vodi k nesebičnom i željnom prihvaćanju rada, a čak i natjecanju za obavljanje posla i zadatka.

U svojoj knjizi *Vremenski stroj* iz 1894. godine, H.G. Wells opisuje grad budućnosti koji čine "Gornji Grad Ruševina" i "Donji Grad", gdje u ovom posljednjem ljudi žive trajno pod zemljom. On daje upozorenje i predviđa distopije – antiutopijske zajednice kojima vlada represija, totalitarizam, u kojima nalazima odrednice koje su negativne i nefunkcionalne u političkom, ekonomskom i društvenom pogledu. U djelu *Moderna utopija* iz 1905. godine Wells spaja, uspoređuje i kritizira važne činjenične točke koje su utopije prije njegovih postavile za pitanje. *Moderna utopija* H.G. Wellsa pisana je slobodno i kritički te s popriličnim poznavanjem važnijih djela koje su joj prethodile. *Moderna utopija* spaja živu fantaziju prve slike sa strožim osvrtom na današnju stvarnost koja obilježava drugu; sve u svemu, jedan odličan i lucidan proizvod mašte. Wells u svojoj utopiji zamišlja moderna čovjeka, te u nju stupa hipotetski, odnosno u potpunosti imaginacijski. Dakle, hipotetski gledano, njegova je utopija planet identičan našem, istih oceana, istih kontinenata, istih rijeka, istih otoka, iste flore i faune, a na kraju i istih ljudi. Tako da njegovu utopiju možemo zamisliti kao paralelni svijet, gdje svatko od nas ima svojeg utopijskog dvojnika. Ova nova Zemlja nalazi se iza zvijezde Sirius, a i povijest joj je većim dijelom jednaka našoj. Ali postoji jedna bitna razlika koju nalazimo u društvenom poretku, dok su tehnički izumi na gotovo jednakoj razini.

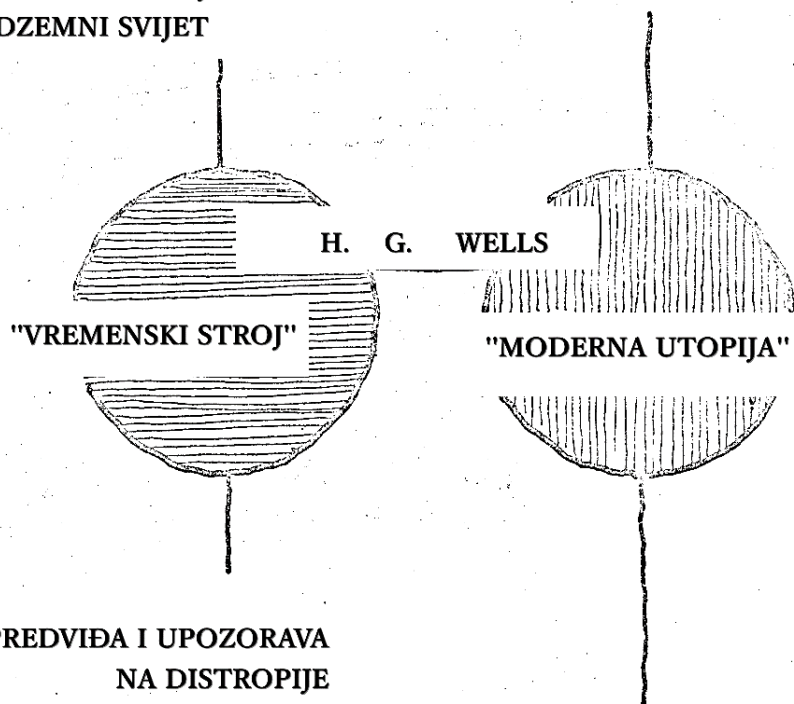
Utopija je svjetska zajednica, jedinstvena civilizacija, s mrežom željeznica i postaja, s uredima za identifikaciju te zakonima i propisima jednakim onima u Engleskoj ili Švicarskoj.

Ali ono što je primarna odrednica ove utopije, jest što se sada radi o modernoj utopiji. Važnu ulogu igraju strojevi. Nema vraćanja u prošlost bilo u industriji, bilo u arhitekturi, bilo u načinu življenja. Sve što strojevi mogu ponuditi prihvaćeno je i prilagođeno čovjeku. U ovoj svjetskoj zajednici na snazi je čistoća, nema meteža ni košmara, a to nam sugerira da ova utopija nije postignuta niti uspostavljena bijegom.

Pogled na ovu utopiju pun je boja, svjetla i pokreta, to su dobro uređeni gradovi, okruženi prostranim predgrađima, gradovi koji nisu građeni od papira i fragilnog alabastera. Radi se o dobro održavanoj i zbrinutoj zemlji zdravih polja gdje nema razmetanja patriotizmom, nema zabušavanja u radu. Dogmatizam je smanjen u pogledu vjere, barem u usporedbi s Kristianipolisom, a u suprotnosti s Moreovom Utopijom, nema sluga. Ovo je primjer moderne utopije koja spaja, uspoređuje i kritizira važna pitanja koja smo imali postavljena pri svakoj dosadašnjoj utopiji, a sve to čini sa spretnošću i humorom koji su najbolja pohvala samom Wellsu. Iznad svega, *Moderna utopija* daje novi ton, ton stvarnosti i svakidašnjice, pristupačnosti i neekskluzivnosti.

VIZUALIZIRA TRAJNI
PODZEMNI SVIJET

VELIK UTJECAJ SOCIJALNOG
I EKONOMSKOG NEMIRA
RANOG DVADESETOG STOLJEĆA

PREDVIĐA I UPOZORAVA
NA DISTROPIJE

SUMIRA I OBJAŠNJAVA
UTOPIJE KOJE SU PRETHODILE

Sl.7 Shematski prikaz Vremenskog stroja i Moderne utopije H.G.Wellsa

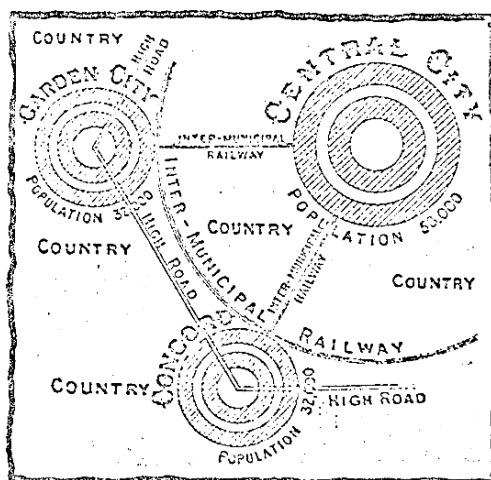
2.8. Uviđanje problema nedostatka i nepostojanja veze s prirodom

Mnogi kocepti Ebenezer Howarda rezultirali su kao posljedica rekonstruiranih ideja ranije nastalih od strane Buckinghama. Howard razvija kocept "Vrtnih Gradova" koji je popločao i otvorio put mnogim drugim vrtnim gradovima i predgrađima, kako u Europi tako i u Americi. Za Howarda se kaže kako je on jedan od prvih površnih utopista ili kako je on jedan od graditelja "gradova ljuštura". Ebenezer Howard britanski je urbanist koji je svoje ideje predstavio u djelu *To-morrow: Apeaceful Path to Real Reform* (1898). Opisuje utopijski grad u kojem ljudi žive u skladu, harmoniji i suživotu s prirodom. Izdanje ovog djela dovelo je do pokreta vrtnih gradova, metode urbanog planiranja koju on inicira 1898. na području Ujedinjenog Kraljevstva. Ovi su gradovi pokrenuti kako bi stvorili zajednice okružene zelenim pojasevima u kojima nalazimo, u dobroj ravnoteži, površine raspoređene za stanovanje, industriju i poljoprivredu. Uz iniciranje pokreta koji će u budućnosti mnoge inspirirati za izgradnju gradova koji su u suživotu s prirodom, izdanje ovog kapitalnog djela dovelo je izgradnje prvih vrtnih gradova, Vrtnog Grada Letchworth iz 1903. godine, te Vrtnog Grada Welwyn iz 1920. godine. Iako nisu u potpunosti postigli planirani cilj, ova dva grada postavili su temelje i reprezentativni model za kontroliranje urbanog širenja gradova na račun ruralnih površina koje nalazimo u njihovoj okolini. Howard je imao za cilj umanjiti alieniranost društva od prirode i zato je zagovarao pokret kojem je glavni temelj priroda, u formi

vrta.

Njegovo djelo pružilo je viziju grada oslobođenog slumova u kojem je moguće uživati i u prednostima gradskog života, kao i u onima koje donosi život na ruralnom području. Mogućnost da uživamo u najboljem od dvaju svijetova ovdje je predstavljena tako da to nije izgledala kao nemogućnost. Uživati u urbanim prilikama, visokim plaćama ili zabavi koju pruža gradska sredina, uz ljepotu okoline, mira, zdravog okoliša i nižih životnih naknada koju donosi život na selu dalo je mnogima kasnije priliku da razviju ovaj pokret koji i danas dovodi do stvaranja mnogih gradskih planova koji spajaju urbano s ruralnim. Njegov "Dijagram tri magneta" kojim je ilustrirao cijelu ideju proizašao je iz konteksta kapitalističkog ekonomskog sustava i trebao je dovesti u ravnotežu potrebe pojedinca i potrebe zajednice.

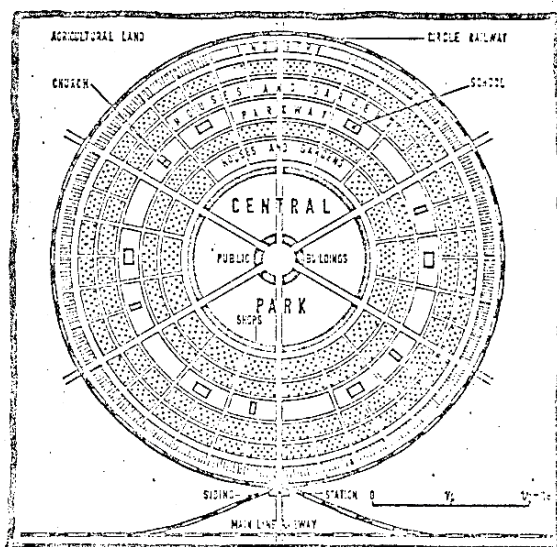
PRAVILAN PRINCIP RASTA GRADA SA UVIJEK
DOSTUPNOM OTVORENOM ZELENOM POVRŠINOM
I BRZOM KOMUNIKACIJOM IZMEĐU OGRANAKA

RAZVIO PRINCIP
VRTNIH GRADOVA

PREPOZNAO RANE
BUCKINGHAMOVE IDEJE

HOWARDOVO "SUTRA"

JEDAN OD PRVIH UTOPISTA
GRADOVA VELIKIH RAZMJERA

UTJECAO NA BUDUĆE
NOVE ENGLJSKE GRADOVE

Sl.8 Shematski prikaz Howardove Sutrašnjice

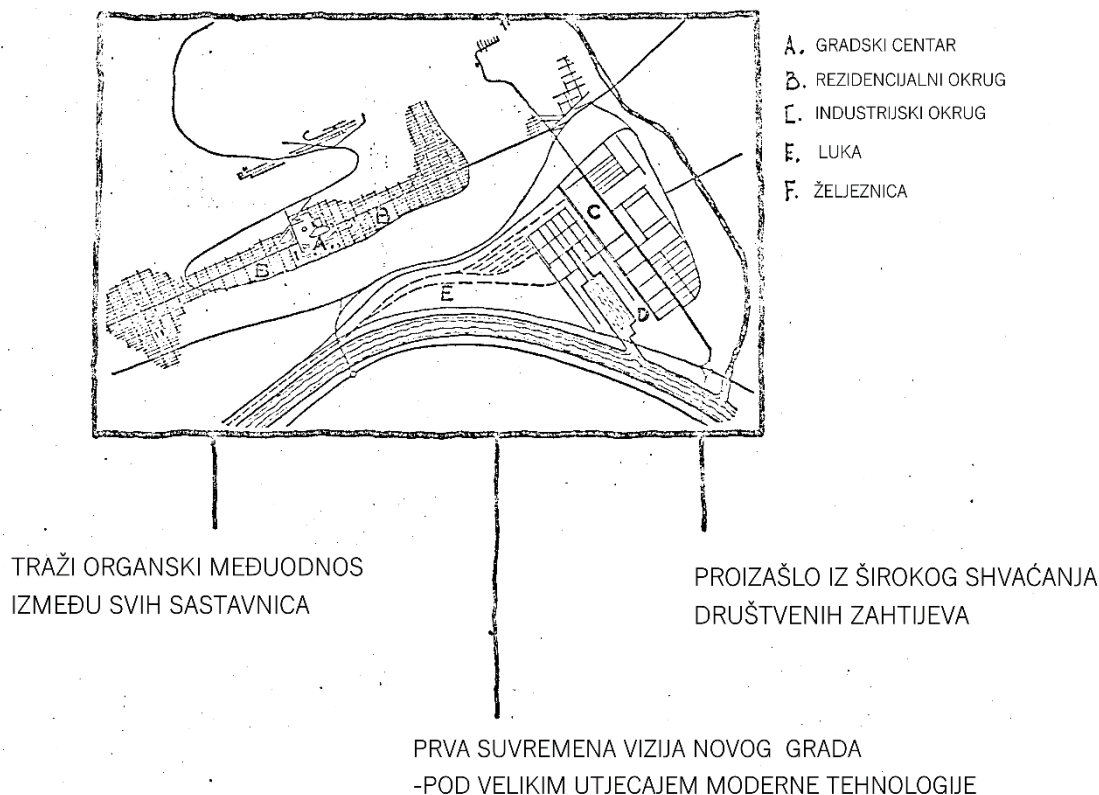
Kao jedna od posljedica industrijske revolucije javilo se masovno iseljavanje ljudi sa ruralnih područja u područje grada u potrazi za poslom. Takvo dramatično doseljavanje velikog broja stanovništva vodilo je direktno k neograničenom i nekontroliranom urbanom rastu, odnosno k urbanom širenju, čije su posljedice sirotinjski kvartovi, prljavo okruženje, bolesti i nedostatak komunalnih zelenih površina u urbanoj sredini. Nakon ovih pojava, izgradnja zelenih površina (vrtova, parkova, drvoreda, zelenih jedinica) javlja se kao pokušaj prikrivanja i umanjivanja štetnih posljedica koje proizlaze iz betonizacije. Parkovi su stanovništvu pružali mjesto bijega od lošeg zraka jer su neuredni, skućeni i vlažni stanovi bili izvori bolesti i zaraze. Izlazak u prirodu pružao je svježinu i zdravlje, priliku za rekreaciju, a uz socijalizaciju i razvoj međuljudskih kontakata, stanovništvo je dobilo vizualno privlačan prostor koji je pružao utjehu u sivilu betona i dimnjaka. Reformiranje ovakvih područja bio je osnovni cilj ranih urbanista koji su počeli nametati regularnosti i zakone o osnivanju kućanstava, o uvođenju kanalizacija i ostalih gradskih infrastrukture. Veliki je pojam urbanog planiranja ovog vremena bilo zoniranje. Francuski arhitekt i urbanist Tony Garnier je nakon studija u rodnom gradu Lyonu, te nakon intenzivnog rada na području socioloških i arhitektonskih problema kraja devetnaestog i početka dvadesetog stoljeća, formulirao i elaborirao rješenja navedenih problema koji se tiču urbanog dizajna i urbanog planiranja. Zoniranje, odnosno podijela prostora u više kategorija poput industrijske, zone stanovanja, zdravstvene, gradske i sl., bilo je njegovo iskodište u radu. Iako je prve nacрте za svoj industrijski grad *Une cité industrielle*, odnosno *Industrijski grad* inicijalno izradio 1901. godine, oni su tek bili izloženi i predstavljeni javnosti sedamnaest godina kasnije.

Une cité industrielle, utopija je osmišljena za život zajednice od oko 35000 stanovnika u jugoistočnoj Francuskoj, smještena na ravnici i omeđena planinskim područjem i jezerom na sjevernoj, te dolinom i riječnim tokom na južnoj strani. Na njegov rad uvelike je utjecalo djelo o socijalističkom utopizmu pisca Émilea Zolae, *Travail* iz 1901. godine. Podijela na zone, koja je uvelike slična onoj Ebenezera Howarda i njegovim *magnetima*, omogućila je veću preglednost i bolju organiziranost zajednice. On pokušava uračunati sve sastavnice nekog grada, te iako su sve te zasebne sastavnice fizički odvojene jedna od druge, istovremeno su i vrlo usko povezane. Dio grada koji se odnosio na rad tako je podijeljen na četiri zone; zone za rad, stanovanje, zdravstvo i razonodu. Javno područje koje se nalazilo u središtu grada sačinjavala su tri segmenta; administrativne usluge sa vijećnicom, muzeji, te

sportski sadržaji. Sam centar uključuje sve trgovačke usluge. Željeznica prolazi između područja tvornica i centra grada, od kojeg odlazimo na povišeno područje gdje se nalaze medicinske ustanove.

Rezidencije za stanovanje sačinjene su od pravokutnih blokova kojima je smjer pružanja istok-zapad na planu grada, i upravo je taj dio u najvećoj mjeri odgovoran za longitudinalni tlocrt grada. Ovdje isto nalazimo jedan od prvih primjera pasivne solarne arhitekture, jer se same kuće nalaze na površini koja uživa veliku prednost od Sunca i dotoka svježeg zraka. Garnier je u plan uključio i energetske učinkovitost tako što je osnovni izvor energije za napajanje grada bila moć hidroenergije od obližnje rijeke i jezera koji okružuju grad. A neposredno uz izvor vode nalazile su se već spomenute medicinske jedinice, koje su tamo smještene upravo iz zdravstvenih beneficija koje donose svjež zrak i prisutnost tekuće vode. Garniera možemo ovdje spomenuti i kao jednog od pionira uporabe betona, uz to što je osim njega koristio i ojačani, armirani beton u izgradnji podova i stropova, pa su sve njegove važnije zgrade u potpunosti izgrađene od armiranog betona.

GARNIEROV "INDUSTRIJSKI GRAD"

Sl.9 Shematski prikaz i tlocrt Garnierova Industrijskog grada

Sociološki gledano još jedna svojevrsna inovacija Garnierova grada jest jednakost svih stanovnika. Na kraju devetnaestog stoljeća vladalo je mišljenje kako mnoge socijalističke reforme mogu biti postignute postepeno putem moralne i intelektualne edukacije, te kako to vodi nekoj budućoj idealnoj državi. Garnier je vjerovao u temeljnu ljudsku dobrotu, možemo primjetiti kako njegov grad ne sadrži sudnice, policijske postaje, zatvore ili crkve. On progovara kako novo društvo kojim bi upravljao socijalni zakon nebi trebalo imati potrebu za crkvama jer bi u tom slučaju kapitalizam bio u potpunosti potisnut. U utopijama njegova vremena fundamentalni prirodni i primarni uvjeti su bili naglašeni. Ističe važnost rekreacije, mentalnog i fizičkog zdravlja i to predstavlja kao glavni medija kojim shvaćamo bitnost i potrebu prirodnog življenja i kojim dolazimo do istog. Ovdje možemo povući poveznicu s idejama prvih idealnih gradova, gdje se također ističe važnost velikih javnih površina poput igrališta, trkališta i područja namijenjenih razvoju društva i filozofije. Upravo iz širokog shvaćanja socioloških potreba se razvija idealan industrijski grad. Ravnoteža njegova plana nije poremećena fokusiranjem na pojedina pitanja, poput prometa i stanovanja koja su isticali zagovornici vrtnog grada. Garnier je također tražio organski međuodnos sastavnica svojeg *citée*. Pa iako postoji jasna separacija svih različitih gradskih funkcija, one su u toj zonalnosti postavljene tako da se međusobno nadopunjuju, cijeli je raspored vrlo logičan i sastavnice se nadopunjuju i nastavljaju jedna na drugu. Čak i industrija, koja je odsječena od grada, odvojena je pomoću "spajajućeg" zelenog pojasa.

Kada bi na pojam grada gledali kao na mehanizam, mašinu za svakodnevni život, radilo bi se o krajnje funkcionalnom prostoru u kojem slijed situacija i akcija teče fluidnim i kontinuiranim postupcima. Sama industrijska revolucija koja je dovela pojam stroja u svakodnevnu uporabu dovela je isto tako do toga da se život počeo pojmiti na jedan novi način. Prisjetimo se početka ovog rada kada je opis utopijskog grada obično kao neki osnovni pojam sadržavao riječi poput "suživota", "filozofije", "društva", "ispunjenja", "poljoprivrede" i sl. Sada se grad svodi na funkcionalnost, brz tempo, efikasnost, iskorišteno vrijeme, kapital, rad... Dolazimo do, i već smo u biti odavno do njega došli i u njega zašli, trenutka urbane ljudske povijesti kada je mnogima slika života i svakodnevnice svedena na raspored vremena na rad, odmor i san. Čovjek, pa i njegovo okruženje, postaju stojrevi. Normalno je biti pijun koji kao i svi pijuni oko njega obavlja kafkijanski posao koji je iz dana u dan isti. Jedini koji žive "utopijski" jesu umjetnici, oni "nenormalni" koji ne odustaju od ljudskog prava na hedonizam i, na kraju krajeva, punog prava na život, onakav za kakav bi većina rekla da je lagodan.

Studeni, 1922., u Parizu na "Salon d'Automne" predstavljeni su rezultati rada uporabe tehničke analize i arhitektonske sinteze suvremenog grada za tri milijuna stanovnika. Reakcije na shemu prve utopije Le Corbusiera, *La Ville Contemporaine*, odnosno *Suvremenog grada*, bile su krajnje ukočene. Iznenađenje i šok izazvali su ljutnju u jednim, a entuzijazam u drugim krugovima, jer, rješenje koje je izneseno bilo je grubo i u potpunosti beskompromisno. Veliki nedostatak je vjerojatno bila činjenica da sam rad odnosno nacrt nije popratio nikakav tekst koji bi djelo objasnio, zbog čega je kasnije naknadno na zahtjev publike s mnogobrojnim pitanjima, izdana knjiga o ovoj utopiji i novim fundamentima gradskog planiranja.

Predstavljanjem grada na način na koji bi neki znanstvenik predstavio neko novo znanstveno otkriće, Le Corbusier je izbjegavao i zanemarivao sve ono što bi u izgradnji novoga grada mogla biti slučajnost i za početnu točku zamislio idealni položaj. Ideja nije bila nadjačati trenutačno stanje stvari nego "konstruirati teoretski vodonepropusnu formulu pomoću koje bi stigao do fundamentalnih principa modernog planiranja grada." Le Corbusier govori da takvi temeljni principi, ako su izvorno pravilno provedeni, mogu poslužiti kao kostur za bilo koji slučaj gradskog planiranja. Ovdje on staje u obranu velikog grada, odnosno "zvijeri", jer u tom trenutku vlada mišljenje i zalaganje za zelene gradove. On smatra kako ljudi ulaze u bitku bez da im je poznat cilj borbe, vlasti su prisiljene nešto učiniti pa onda daju policiji puna prava da provode "pravdu", predlažu više vrtnih gradova, potiskuju željeznicu i sl., donoseći ove odluke na hektičan nači samo kako bi obuzdali tu "zvijer", taj rastući grad koji je neusporedivo snažniji od svih ostalih mjera koje se mogu protiv njega poduzeti. Zato Le Corbusier govori i zagovara da neki temeljni principi modernog gradskog planiranja moraju postajati i biti na snazi. Za položaj grada Le Corbusier bira dobro nam poznatu ravnicu. Na svim mjestima gdje promet postaje preintenzivan, ravnina predstavlja lako i logično rješenje ovog problema. Tamo gdje prometa ima manje, razlika u nivoima ne nosi toliki značaj. I ovdje nalazimo rijeku, koja teče na većoj udaljenosti od grada i služi kao svojevrsna "tekuća željeznica". Stanovnici koje opisuje i kojima postavlja kriterije dijeli u tri skupine; gradsko stanovništvo čine oni koji rade i žive u samom gradu; prigradsko stanovništvo je onaj dio populacije koja radi po vanjskom industrijskom pojasu i koja ne dolazi u urbani centar, već živi u okolnim vrtnim gradovima; miješano stanovništvo jest ono koje radi u poslovnoj zoni grada, ali podiže svoje obitelji u vrtnim gradovima. Kada govorimo o gustoći same infrastrukture grada, Le Corbusier govori kako "moramo povećati gustoću centra naših gradova, gdje se provode poslovne radnje" kako bi se

gustoćom gradskih sadržaja smanjile razdaljine koje valja premostiti. A kako se nalazimo u modernom svijetu gdje rad postaje intenzivniji i zahtijevniji iz dana u dan, što ga čini većim hazardom za ljudsko zdravlje iz dana u dan, te razdaljine dobro je smanjiti. Težak fizički rad koji moderna vremena zahtijevaju mora biti popraćen dovoljnom količinom svježeg, a ne ustajalog zraka. Današnji grad može rasti u gustoći samo na račun "pluća grada", odnosno velikih prostranih površina. "Moramo povećati površinu otvorenog prostora i smanjiti razdaljine koje valja svladavati. Iz tog razloga centar grada treba biti konstruiran – okomito". Na planu *Suvremenog grada* tako nalazimo dvadesetičetiri nebodera od kojih svaki može udomiti 10 000 do 50 000 radnika. Tako tvorimo rezidencijalne blokove za oko 600 000 stanovnika, dok nam vrtni gradovi pružaju smještaj za oko još 2 milijuna stanovnika ili više.

Veličina i oblik gradova nije određena voljom arhitekata, a kamoli voljom jednog od njih, već je određen socio-ekonomskim silama i interesima, institucionalnim uzorcima, te vezom napretka i djelotvornosti koju dijeli prevladavajuća elita. Arhitekti samo predlažu ono što predstavlja te snage i interese, svojevremeno na zaista zanosne načine – jedan od njih zasigurno je Le Corbusier. Kao što nikada ništa u urbanizmu nije toliko djelotvorno kao pojednostavljenje, formula za *Ville contemporaine pour 3 millions d'habitant* iz 1922. godine pokazala se kao vrlo uspješna u industrijskom svijetu. *Suvremeni grad* zamišljen je kao anticipacija budućeg urbanog raja, dok se na njega danas ponekad gleda kao na rani znak upozorenja, demonstracija u iščekivanju svega što bi moglo poći po zlu u svijetu tehnokracije. Neizbježno, autor *Suvremenog grada* bit će ili napadan ili hvaljen, ovisno o stajalištu onoga koji proučava djelo. Moderna industrija i centralizirana birokracija kao slavljene stvarnosti podignute su do razine univerzalnog i prirodnog zaokona, kako je to Le Corbusier inače bezkompromisno radio u svojem stvaralaštvu.

Ostvarivanje potencijalnih mogućnosti i moći zajednice osnovni je problem utopijske rekonstrukcije. Jer, tu se ne radi o jednostavnom pitanju ekonomije, eugenike ili etike. Kao što je npr. Bacon tražio sreću ljudskog roda u primjeni znanosti i industrije²⁰, danas znamo kako to nije niti približno dovoljno, jer bi u protivnom svi danas živjeli u raju. Idealizam i znanost i dalje djeluju u odvojenim pretincima, a čovjekova sreća na Zemlji ovisi upravo o ravnotežnom odnosu ovih dvaju pojmova.

"... auto će ukinuti ljudsko kretanje ulicama, a vjerojatno ukinuti i ljudske noge. Neki bi mogli imati i zrakoplove. Ali nešto što nebi nitko imao jest mjesto na kojem se može sudariti s drugom osobom, prošetati psa, šepuriti se, ili raditi neku od stotinu nasumičnih radnji koje

²⁰ Max Beer (1921); *History of British Socialism*, G.Bell and Sons, London, str.95, prijevod vlastiti

ljudi svakodnevno rade... Le Corbusier nasumičnost prezire... Njegovi stanovnici predaju svoju slobodu kretanja ovom sveprisutnom arhitektu."²¹

3. ZAKLJUČAK

Iako su naše utopije nešto proizašlo iz ljudskog uma te su u potpunosti nerealne kao proizvod htijenja i imaginacije, one predstavljaju nešto vrlo realno što simbolizira ljudsku želju i planiranje. Činjenica da su utopije ostvarene samo u ljudskoj fantaziji malo obeshrabljuje, ali one su pritom napravile mnogo; one klasične utopije koje su bile bliže stvarnosti jer su uključivale život, rad i širenje raspona čovjekove djelatnosti, tvorile su realne planove koji onda pak ostaju u krugu imaginacije jer nisu nicali na nekom plodnom tlu, već u okolini koja je takve promjene bila nesporna prihvatiti. Kako bi se stvorila realna utopija, a ne neka krnja kao većina njih koje su dolazile na vidjelo, potrebno je i nužno razmotriti ulogu znanosti i umjetnosti u društvenom životu. Zbog paraliziranosti znanosti i umjetnosti naši suvremeni programi za revoluciju i reformu učinili su vrlo malo da podignu naše glave iznad poremećene i nečiste okoline u kojoj svakodnevno živimo. Ovaj neuspjeh stvaranja jednog zajedničkog uzora dobrog života doveo je do izvanrednih napora kao što je pokret vrtnih gradova. Ali ti naponi djeluju slabo i neuspješno ako ih usporedimo s gradovima koje je stvorila srednjovjekovna civilizacija, a koja je imala takav zajednički uzor. Bez zajedničke podloge utopijskih idoluma, svi naši naponi za rehabilitaciju – nova arhitektura, pokret vrtnih gradova, elektrifikacija industrije, organizacija velikih industrijskih cehova – svi su oni nekonzistentni, nedosljedni i nepotpuni. Jer i oni loši planovi loših graditelja odražavaju vrijeme u kojem nastaju, vrijeme brutalnosti i socijalnog nesklada zajednice u kojoj svi prihvaćaju iste vrijednosti i teže istim ciljevima.

Glavna prednost klasičnih utopija čiji smo pregled napravili jest što ukazuju na to da se iste metode koje koriste utopijski mislioci za stvaranje idealne zajednice na papiru, mogu koristiti na praktičan način za razvoj jedne bolje zajednice na Zemlji. Slabost utopijskih mislilaca bila je pogrešna pretpostavka da se snovi i planovi bilo kojeg pojedinačnog čovjeka mogu realizirati u društvu općenito.

Kada osjetimo i posjedujemo slobodu uma da zamislimo nove modele iz vjerovanja da ljudska bića mogu željeti promjenu svojih institucija i načina života, onda postajemo

²¹ Robert Hughes (2004); *The Shock of the New*, Thames&Hudson, London

utopisti, s nogama čvrsto na zemlji i s velikim napretkom u filozofiji i razmišljanju; jer se više ne radi o maglovitim religijskim i etičkim sustavima prošlosti, već o slikama idealnih zajednica kakvima ih je, na kraju krajeva, zamišljao i sam Platon.

4. LITERATURA

- Wiebenson, Dora. (1960) *Utopian aspects of Tony Garnier's Cité Industrielle*, University of Carolina Press; Journal of the society of Architectural Historians, Vol.19, No.1; str.16-24
- Jeanneret, Charles-Edouard Le Corbusier. (1987) *A contemporary city; The City of Tommorrow and it's Planning*, New York, DoverPublications; str. 367-375
- Passanti, Francesco. (1987) *The Skyscrapers of the Ville Contemporaine*, The MIT Press; str. 53-60
- Andreae, Johann Valentin.(2007) *Christianopolis: an ideal of the 17th Century*, New York, CosmoClassics; str. 16-82
- Mumford, Lewis. (2008) *Povijest utopija*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk
- Von Moos, Stanislaus. (2009) *Le Corbusier, Elements of a Synthesis*, Rotterdam, 010Publishers; str. 135-138
- <https://www.theguardian.com/cities/2014/dec/05/ebenezer-howards-three-magnets>